Вісник Верховного Суду України

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень, за II півріччя 2016 р.

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановах, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктами 1, 2 ч. 1 ст. 111^{16} ГПК України, за I півріччя 2017 р.

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановах, прийнятих за результатами розгляду справ із підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за I півріччя 2017 р.

Узагальнення судової практики застосування судами України законодавства про відповідальність за адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення (статті 212^{7}—212^{21} Кодексу України про адміністративні правопорушення), та злочини проти виборчих прав і свобод (статті 157—160 Кримінального кодексу України)

9(205)'2017

Вісник Верховного Суду України

№ 9(205)'2017

ОФІЦІЙНЕ НАУКОВО-ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ

ВИХОДИТЬ ДВАНАДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, зараховуються як фахові в галузі юридичних наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голова редакційної колегії

Романюк Я.М. — Голова Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Андрушко П.П. — кандидат юридичних наук, професор;

Беляневич О.А. — доктор юридичних наук, професор;

Бень А.Б. — начальник відділу забезпечення видавничої діяльності управління забезпечення взаємодії із засобами масової інформації та видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України, відповідальний секретар редакційної колегії;

Городовенко В.В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Гриців М.І. — секретар Пленуму Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Гуменюк В.І. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Ємець А.А. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Кіреєва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Короткевич М.Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кубко Є.Б. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ;

Кузнєцова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Майданик Р.А. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ;

Погорецький М.А. — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Прокопенко О.Б. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України.

© Верховний Суд України, 1996—2017

1 Висновки Верховного Суду України
Conclusions of the Supreme Court of Ukraine

1 Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень, за II півріччя 2016 р.

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in decisions adopted as a result of examining the applications for revision of court decisions in the second half of 2016

12 Висновки Верховного Суду України, викладені в постановах, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктами 1, 2 ч. 1 ст. 111[16] ГПК України, за I півріччя 2017 р.

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in resolutions adopted as a result of examining the applications for revision of court decision on the grounds described in subparagraphs 1, 2 of para. 1 of Article 111[16] of the ComPC in the first half of 2017

29 Висновки Верховного Суду України, викладені в постановах, прийнятих за результатами розгляду справ із підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за I півріччя 2017 р.

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in resolutions adopted as a result of examining the cases on the grounds described in subparagraphs 1, 2, 4 of para. 1 of Article 355 of the CivPC of Ukraine in the first half of 2017

40 Аналіз судової практики
Analysis of Judicial Practice

40 Узагальнення судової практики застосування судами України законодавства про відповідальність за адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення (статті 212[7]—212[21] Кодексу України про адміністративні правопорушення), та злочини проти виборчих прав і свобод (статті 157—160 Кримінального кодексу України)

Generalization of jurisprudence on application by the courts of Ukraine of the laws on liability for administrative offenses, encroaching on expression of the people's will and prescribed procedure of its guaranteeing (Article 212[7]—212[21] of the Code of Ukraine on Administrative Offenses) and offenses against electoral rights and freedoms (Articles 157—160 of the Criminal Code Ukraine)

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень, за II півріччя 2016 р.*

220.000.000 ПУБЛІЧНА СЛУЖБА, ЇЇ ПРОХОДЖЕННЯ, ЗВІЛЬНЕННЯ З ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

220.040.000 Соціальний захист державних службовців

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень абз. 2 ч. 1 ст. 144 Закону України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» (у редакції після внесення змін Законом України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII «Про прокуратуру» (далі — Закон № 2453-VI, Закон № 1697-VII відповідно)) та абз. 2 ч. 1 ст. 147 Закону № 2453-VI у редакції Закону України від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд» (далі — Закон № 192-VIII) щодо відсутності правових підстав для перерахунку та виплати заробітної плати працівникам апарату суду поза межами видатків державного бюджету на оплату праці таких працівників у розмірах інших, ніж встановлено Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

26 жовтня 2014 р. набрав чинності Закон № 1697-VII, яким внесено зміни до ст. 144 Закону № 2453-VI, зокрема, передбачено, що розмір посадового окладу працівника апарату суду, посада якого віднесена до шостої категорії посад державних службовців, установлюється в розмірі 30 відсотків посадового окладу судді місцевого суду, посадові оклади працівників апарату суду, посади яких віднесені до кожної наступної категорії посад державних службовців, установлюються з коефіцієнтом 1,3 пропорційно посадовим окладам працівників апарату суду, посади яких віднесені до попередньої категорії посад державних службовців.

Абзацом 2 підпункту 1 і абз. 3 підпункту 2 п. 13 розд. XIII Закону № 1697-VII Кабінет Міністрів України зобов'язано у тримісячний строк з дня, наступного за днем опублікування цього Закону, привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом та у двомісячний строк з дня, наступного за днем опублікування цього Закону, внести на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законодавчих актів у відповідність із цим Законом, у тому числі з метою забезпечення збільшення видатків Державного бюджету України на оплату праці працівників апаратів судів та встановлення їм посадових окладів у розмірі, не меншому за передбачені Законом № 2453-VI.

З 28 березня 2015 р. Законом № 192-VIII затверджено нову редакцію Закону № 2453-VI, ст. 147 якого встановлено, що розмір заробітної плати працівників апаратів судів, Державної судової адміністрації України (далі — ДСА), Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України, їхнє побутове забезпе-

* Продовження. Попередні частини матеріалу опубліковано в журналі за 2017 р. № 7. — С. 11—21; № 8. — С. 6 —16.

чення і рівень соціального захисту визначаються законом і не можуть бути меншими, ніж у відповідних категорій державних службовців органів законодавчої та виконавчої влади. При цьому розмір посадового окладу працівника апарату суду, посада якого віднесена до шостої категорії посад державних службовців, установлюється в розмірі 30 відсотків посадового окладу судді місцевого суду. Посадові оклади працівників апарату суду, посади яких віднесені до кожної наступної категорії посад державних службовців, установлюються з коефіцієнтом 1,3 пропорційно посадовим окладам працівників апарату суду, посади яких віднесені до попередньої категорії посад державних службовців.

Підпунктом 2 п. 13 Перехідних положень Закону № 192-VIII Кабінет Міністрів України зобов'язано у тримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом.

Наведене узгоджується із положеннями частин 7, 8 ст. 33 Закону України від 16 грудня 1993 р. № 3723-XII «Про державну службу» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 3723-XII), згідно з якими умови оплати праці державних службовців, розміри їх посадових окладів, надбавок, доплат і матеріальної допомоги визначаються Кабінетом Міністрів України. Джерелом формування фонду оплати праці державних службовців є Державний бюджет України та інші джерела, визначені для цієї мети положеннями про органи державної виконавчої влади, затвердженими указами Президента України та постановами Кабінету Міністрів України.

Аналогічні положення закріплено також у ч. 2 ст. 8 Закону України від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР «Про оплату праці» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 108/95-ВР), якою передбачено, що умови та розміри оплати праці працівників установ та організацій, що фінансуються з бюджету, визначаються Кабінетом Міністрів України.

Оплата праці працівників установ та організацій, що фінансуються з бюджету, здійснюється на підставі законодавчих та інших нормативних актів України, генеральної, галузевих, регіональних угод, колективних договорів у межах бюджетних асигнувань та інших позабюджетних доходів. Обсяги витрат на оплату праці працівників установ та організацій, що фінансуються з бюджету, затверджуються одночасно з бюджетом (ст. 13 Закону № 108/95-ВР).

За правилами ст. 142 Закону № 2453-VI (у редакції до 28 березня 2015 р.) фінансування всіх судів в Україні здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України. Функції головного розпорядника коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення діяльності судів здійснює, зокрема, ДСА. Суди загальної юрисдикції фінансуються згідно з кошторисами і щомісячними розписами видатків, затвердженими відповідно до вимог цього Закону, у межах річної суми видатків, передбачених Державним бюджетом України на поточний фінансовий рік, у порядку, встановленому БК (ст. 143 Закону № 2453-VI). Аналогічні правила закріплені і в статтях 145, 146 Закону № 2453-VI у редакції цього Закону з 28 березня 2015 р.

З 1 січня 2015 р. п. 9 Прикінцевих положень Закону України від 28 грудня 2014 р. № 80-VIII «Про Державний бюджет України на 2015 рік» (далі — Закон № 80-VIII) визначено, що норми і положення, зокрема, ч. 1 ст. 144 Закону № 2453-VI застосовуються у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного та місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, а з 13 березня 2015 р. установлено, що норми і положення Закону № 2453-VI застосовуються у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

На час виникнення спірних правовідносин схема посадових окладів працівників апарату суду була закріплена постановою Кабінету Міністрів України від 9 березня 2006 р. № 268 «Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників апарату органів виконавчої влади, органів прокуратури, судів та інших органів» (далі — постанова КМУ № 268), зокрема Додатком 47, який залишався незмінним до 9 вересня 2015 р. Отже, Кабінет Міністрів України покладені на нього абз. 2 підпункту 1 п. 13 розд. XIII Закону № 1697-VII та підпунктом 2 п. 13 Перехідних положень Закону № 192-VIII обов'язки щодо приведення його нормативно-правових актів у відповідність із цими законами у тримісячний строк не виконав.

Згідно із частинами 1 та 2 ст. 23 БК будь-які бюджетні зобов'язання та платежі з бюджету здійснюються лише за наявності відповідного

бюджетного призначення, якщо інше не передбачено законом про Державний бюджет України. Бюджетні призначення встановлюються законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет) у порядку, визначеному цим Кодексом.

Відповідно до ч. 1 ст. 51 БК керівники бюджетних установ утримують чисельність працівників, військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та здійснюють фактичні видатки на заробітну плату (грошове забезпечення), включаючи видатки на премії та інші види заохочень чи винагород, матеріальну допомогу, лише в межах фонду заробітної плати (грошового забезпечення), затвердженого для бюджетних установ у кошторисах.

Ураховуючи наведене, оскільки з 26 жовтня 2014 р. по 9 вересня 2015 р. Кабінетом Міністрів України зміни до постанови КМУ № 268 щодо умов оплати праці, зокрема розмірів окладів працівників апарату суду, не внесено, а законами України від 16 січня 2014 р. № 719-VII «Про Державний бюджет України на 2014 рік» (далі — Закон № 719-VII) та № 80-VIII видатки на реалізацію положень абз. 2 ч. 1 ст. 144 Закону № 2453-VI, ч. 1 ст. 147 Закону № 2453-VI (у редакції Закону з 28 березня 2015 р.) не передбачено, управління ДСА як головний розпорядник бюджетних коштів не мало правових підстав для перерахунку та виплати заробітної плати працівників апарату суду поза межами видатків державного бюджету на оплату праці таких працівників у розмірах інших, ніж встановлено Кабінетом Міністрів України *(постанови Верховного Суду України від 12 липня 2016 р. у справі № 21-1726а16, від 13 липня 2016 р. у справі № 21-1888а16).*

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 236 Кодексу законів про працю України (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — КЗпП) та Порядку обчислення середньої заробітної плати, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 р. № 100 щодо правильності обрахунку розміру середнього заробітку за час затримки виконання рішення суду.

Відповідно до положень ч. 2 ст. 235 КЗпП при винесенні рішення про поновлення на роботі орган, який розглядає трудовий спір, одночасно приймає рішення про виплату працівникові середнього заробітку за час вимушеного прогулу або різниці в заробітку за час виконання нижчеоплачуваної роботи, але не більш як за один рік. Якщо заява про поновлення на роботі розглядається більше одного року не з вини працівника, орган, який розглядає трудовий спір, виносить рішення про виплату середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу.

Згідно із ч. 5 ст. 235 КЗпП рішення про поновлення на роботі незаконно звільненого або переведеного на іншу роботу працівника, прийняте органом, який розглядає трудовий спір, підлягає негайному виконанню.

За змістом ст. 236 КЗпП в разі затримки власником або уповноваженим ним органом виконання рішення органу, який розглядав трудовий спір про поновлення на роботі незаконно звільненого або переведеного на іншу роботу працівника, цей орган виносить ухвалу про виплату йому середнього заробітку або різниці в заробітку за час затримки.

Середній заробіток працівника визначається відповідно до ст. 27 Закону № 108/95-ВР за правилами, передбаченими Порядком обчислення середньої заробітної плати.

З урахуванням цих норм, зокрема абз. 3 п. 2 цього Порядку, середньомісячна заробітна плата за час вимушеного прогулу працівника обчислюється виходячи з виплат за останні два календарні місяці роботи, що передують події, з якою пов'язана виплата, тобто дню звільнення працівника з роботи.

Ураховуючи те, що звільнення Особи 1 відбулося 25 січня 2012 р., середня заробітна плата позивача повинна обчислюватися з виплат, отриманих ним за попередні два місяці роботи, а саме за листопад, грудень 2011 р.

Разом з тим, визначаючи розмір середнього заробітку за час вимушеного прогулу, суди допустили неправильне застосування ст. 236 КЗпП, ст. 27 Закону № 108/95-ВР та Порядку обчислення середньої заробітної плати, яке суперечить змісту цих норм та практиці їх застосування.

Відповідно до п. 5 розд. IV зазначеного Порядку основою для визначення загальної суми заробітку, що підлягає виплаті за час вимушеного прогулу, є середньоденна (середньогодинна) заробітна плата працівника, яка згідно з п. 8 цього Порядку визначається діленням заробітної плати за фактично відпрацьовані протягом двох місяців робочі (календарні) дні на число відпрацьованих робочих днів (годин), а у випадках, передбачених чинним законодавством, календарних днів за цей період.

Після визначення середньоденної заробітної плати як розрахункової величини для нарахування виплат працівнику здійснюється нарахування загальної суми середнього заробітку за час вимушеного прогулу, яка обчислюється шляхом множення середньоденної заробітної плати на середньомісячне число робочих днів у розрахунковому періоді (абз. 2 п. 8 Порядку обчислення середньої заробітної плати).

Середньомісячне число робочих днів розраховується діленням на 2 сумарного числа робочих днів за останні два календарні місяці згідно з графіком роботи підприємства, установи, організації, встановленим з дотриманням вимог законодавства (абз. 3 п. 8 Порядку обчислення середньої заробітної плати).

Крім того, положеннями розд. III цього Порядку передбачені види виплат, які підлягають урахуванню і які не підлягають урахуванню (зокрема, одноразові виплати, соціальні виплати, окремі види премій тощо) при обчисленні середньої заробітної плати як розрахункової величини для нарахування виплати за час вимушеного прогулу.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодилися суди апеляційної та касаційної інстанцій, ухвалюючи рішення у справі, при обрахуванні розміру середнього заробітку за час затримки виконання рішення суду виходив не із середньоденної, а із середньомісячної заробітної плати, що суперечить змісту зазначених вище норм права та практиці їх застосування.

Ураховуючи викладене, ухвалені у справі судові рішення в частині стягнення середнього заробітку за час затримки виконання рішення суду підлягають скасуванню з направленням справи на новий розгляд в цій частині до суду першої інстанції *(постанова Верховного Суду України від 26 жовтня 2016 р. у справі № 21-6309а16)*.

3. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ч. 5 ст. 129 Закону № 2453-VI (у редакції, чинній на час призначення позивача на посаду), ч. 5 ст. 133 Закону № 2453-VI в редакції Закону України від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд» (далі — Закон № 192-VIII) щодо розміру суддівської винагороди.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

За правилами ч. 5 ст. 129 Закону № 2453-VI, чинної на час призначення позивача на посаду судді, суддям виплачується щомісячна доплата за вислугу років у розмірі: за наявності стажу роботи до 5 років — 15 відсотків, більше 5 років — 20 відсотків, більше 10 років — 30 відсотків, більше 15 років — 40 відсотків, більше 20 років — 50 відсотків, більше 25 років — 60 відсотків, більше 30 років — 70 відсотків, більше 35 років — 80 відсотків посадового окладу.

29 березня 2015 р. набрав чинності Закон № 192-VIII, яким Закон № 2453-VI викладено у новій редакції.

Згідно з абз. 1 ч. 5 ст. 133 Закону № 2453-VI в редакції Закону № 192-VIII суддям виплачується щомісячна доплата за вислугу років у розмірі: за наявності стажу роботи більше 3 років — 15 відсотків, більше 5 років — 20 відсотків, більше 10 років — 30 відсотків, більше 15 років — 40 відсотків, більше 20 років — 50 відсотків, більше 25 років — 60 відсотків, більше 30 років — 70 відсотків, більше 35 років — 80 відсотків посадового окладу. При цьому Прикінцеві та перехідні положення Закону 192-VIII не містять положення стосовно збереження за суддями, які були призначені чи обрані на посаду судді до набрання чинності цим Законом, права на отримання щомісячної доплати за вислугу років відповідно до законодавства, що діяло на день набрання чинності Законом № 192-VIII.

Згідно із частинами 1 та 2 ст. 23 БК будь-які бюджетні зобов'язання та платежі з бюджету здійснюються лише за наявності відповідного бюджетного призначення, якщо інше не передбачено законом про Державний бюджет України. Бюджетні призначення встановлюються законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет) у порядку, визначеному цим Кодексом.

Відповідно до ч. 1 ст. 51 БК керівники бюджетних установ утримують чисельність працівників, військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та здійснюють фактичні видатки на заробітну плату (грошове забезпечення), включаючи видатки на премії та інші види заохочень чи винагород, матеріальну допомогу, лише в межах фонду заробітної плати (грошового забезпечення), затвердженого для бюджетних установ у кошторисах.

Згідно зі ст. 147 Конституції єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні є Конституту-

ційний Суд України, який вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції та законів України.

На сьогодні положення Закону № 2453-VI в редакції Закону № 192-VIII щодо визначення суддівської винагороди не визнані неконституційними, також відносно них відсутнє офіційне тлумачення Конституційного Суду України.

Питання про гарантії незалежності суддів, їх правового захисту, матеріального та соціального забезпечення неодноразово були предметом розгляду Конституційного Суду України.

Так, у п. 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2011 р. № 18-рп/2011 щодо офіційного тлумачення поняття «щомісячне довічне грошове утримання», що міститься у підпункті «е» підпункту 165.1.1 п. 165.1 ст. 165 ПК, Конституційний Суд України зазначив, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу визначених Конституцією України гарантій незалежності судді (частини 5, 6 ст. 47 Закону № 2453-VI).

Передбачені законами соціально-економічні права не є абсолютними. Механізм реалізації цих прав може бути змінений державою, зокрема, через неможливість їх фінансового забезпечення шляхом пропорційного перерозподілу коштів з метою збереження балансу інтересів усього суспільства. Крім того, такі заходи можуть бути зумовлені необхідністю запобігання чи усунення реальних загроз економічній безпеці України, що згідно із ч. 1 ст. 17 Конституції є найважливішою функцією держави (п. 2.1 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 26 грудня 2011 р. № 20-рп/2011).

Зміна механізму нарахування соціальних виплат та допомоги повинна відбуватися відповідно до критеріїв пропорційності та справедливості і є конституційно допустимою до тих меж, за якими ставиться під сумнів власне сутність змісту права на соціальний захист (п. 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 25 січня 2012 р. № 3-рп/2012).

У справі, яка розглядалася, суди встановили, що позивача призначено на посаду судді Сєвєродонецького міського суду Луганської області 18 жовтня 2013 р., а до штату цього суду на посаду судді його зараховано 11 листопада 2013 р., тобто стаж роботи позивача на час звернення до суду з позовом (15 липня 2015 р.) складав 1 рік 8 місяців 4 дні.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України вважає правильним висновок суду касаційної інстанції про відсутність з боку відповідача незаконної бездіяльності з невиплати позивачеві щомісячної доплати за вислугу років у розмірі 15 відсотків посадового окладу за травень та червень 2015 р., оскільки стаж роботи позивача на посаді судді є меншим ніж 3 роки, тобто немає підстав для виплати щомісячної доплати за вислугу років відповідно до ч. 5 ст. 133 Закону № 2453-VI в редакції Закону № 192-VIII *(постанови Верховного Суду України від 1 листопада 2016 р. у справі № 21-1425а16, від 2 листопада 2016 р. у справі № 21-1843а16)*.

240.000.000 ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ І СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

240.080.000 Пенсійне забезпечення
240.080.030 Обчислення і призначення пенсій. Перерахунок пенсій

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень Закону України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР «Про звернення громадян» (далі — Закон № 393/96-ВР) щодо належного способу звернення особи до органів Пенсійного фонду України (далі — ПФУ) для призначення, перерахунку чи виплати пенсії.

Статтею 44 Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (далі — Закон № 1058-IV) встановлено порядок звернення за призначенням (перерахунком) пенсії, відповідно до якого заява про призначення (перерахунок) пенсії або про її відстрочення та необхідні документи подаються до територіального органу ПФУ або до уповноваженого ним органу чи уповноваженій особі в порядку, визначеному правлінням ПФУ за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері

праці та соціальної політики, особисто або через представника, який діє на підставі виданої йому довіреності, посвідченої нотаріально.

Частиною 5 ст. 45 цього Закону визначено, що документи про призначення (перерахунок) пенсії розглядає територіальний орган ПФУ та не пізніше 10 днів з дня їх надходження приймає рішення про призначення (перерахунок) або про відмову в призначенні (перерахунку) пенсії.

Відповідно до Положення про управління Пенсійного фонду України в районах, містах і районах в містах (затверджений постановою правління ПФУ від 30 квітня 2002 р. № 8-2; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 21 травня 2002 р. за № 442/6730; чинного на час виникнення спірних правовідносин), управління ПФУ у районах, містах, районах у містах, а також у містах та районах є органами ПФУ і їх основними завданнями є призначення (перерахунок) пенсій, щомісячного довічного утримання суддям у відставці та підготовка документів для їх виплати; забезпечення своєчасного і в повному обсязі фінансування та виплати пенсій, допомоги на поховання та інших виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів ПФУ та інших джерел, визначених законодавством.

Питання щодо подання та оформлення документів для призначення пенсій урегульовано Порядком подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (затверджений постановою правління ПФУ 25 листопада 2005 р. № 22-1; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 27 грудня 2005 р. за № 1566/11846; далі — Порядок подання та оформлення документів).

Відповідно до п. 1 цього Порядку заява про призначення пенсії непрацюючим громадянам і членам їх сімей подається заявником особисто або через представника, який діє на підставі виданої йому довіреності, посвідченої нотаріально, безпосередньо до органу, що призначає пенсію, за місцем проживання (реєстрації), або законним представником відповідно до законодавства за місцем проживання (реєстрації) заявника.

У п. 7 Порядку подання та оформлення документів міститься перелік документів, необхідних для призначення пенсії.

Згідно з п. 30 цього Порядку документи, необхідні для призначення пенсії, можуть бути подані як в оригіналах, так і копіях, засвідчених у нотаріальному порядку або адміністрацією підприємства, установи, організації, що подає документи заявника для призначення пенсії, чи органом, що призначає пенсію.

Документи про стаж, вік та заробітну плату подаються тільки в оригіналах. У разі якщо підтвердженням страхового стажу є трудова книжка, подається копія з неї, засвідчена адміністрацією підприємства, установи, організації за місцем останньої роботи або органом, що призначає пенсію.

При прийманні документів орган, що призначає пенсію:

а) перевіряє правильність оформлення заяви, відповідність викладених у ній відомостей про особу даним паспорта та документам про стаж;

б) здійснює попередню правову експертизу змісту і належного оформлення представлених документів;

в) перевіряє правильність копій відповідних документів, фіксує й засвідчує виявлені розходження (п. 38 Порядку подання та оформлення документів).

Не пізніше 10 днів після надходження заяви з необхідними для призначення, перерахунку, переведення з одного виду пенсії на інший та поновлення раніше призначеної пенсії документами орган, що призначає пенсію, розглядає подані документи та приймає рішення щодо призначення, перерахунку, переведення з одного виду пенсії на інший та поновлення раніше призначеної пенсії без урахування періоду, за який відсутня інформація про сплату страхових внесків до ПФУ (п. 39 зазначеного Порядку).

Право особи на одержання пенсії установлюється на підставі всебічного, повного та об'єктивного розгляду всіх поданих документів органом, що призначає пенсію.

Орган, що призначає пенсію, не пізніше 10 днів після винесення рішення видає або направляє адміністрації або особі повідомлення про призначення, відмову в призначенні, перерахунку, переведенні з одного виду пенсії на інший із зазначенням причин відмови та порядку його оскарження (п. 43 Порядку подання та оформлення документів).

Аналіз наведених норм права дозволяє дійти висновку, що підставою для вчинення дій, спрямованих на призначення пенсії за віком, є відповідна заява особи та додані до неї необхідні документи, подані до уповноваженого органу ПФУ в установленому порядку.

Статтею 5 Закону № 1058-IV визначено, що цей Закон регулює відносини, що виникають між суб'єктами системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Дія інших нормативно-правових актів може поширюватися на ці відносини лише у випадках, передбачених цим

Законом, або в частині, що не суперечить цьому Закону.

Виключно цим Законом визначаються умови набуття права та порядок визначення розмірів пенсійних виплат, порядок здійснення пенсійних виплат за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням.

Разом із тим ст. 7 Закону № 393/96-ВР встановлено, що коли питання, порушені в одержаному органом державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, об'єднаннями громадян або посадовими особами зверненні, не входять до їх повноважень, воно в термін не більше п'яти днів пересилається ними за належністю відповідному органу чи посадовій особі, про що повідомляється громадянину, який подав звернення. У разі якщо звернення не містить даних, необхідних для прийняття обґрунтованого рішення органом чи посадовою особою, воно в той же термін повертається громадянину з відповідними роз'ясненнями.

Преамбулою цього Закону визначено, що він регулює питання практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією права вносити в органи державної влади, об'єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів. Закон забезпечує громадянам України можливості для участі в управлінні державними і громадськими справами, для впливу на поліпшення роботи органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності для відстоювання своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення.

Таким чином, законами № 1058-IV і № 393/96-ВР врегульовані різні суспільні відносини.

Системний аналіз норм вказаних законів з урахуванням відмінності відносин, які ці норми регулюють, дає колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України підстави для висновку, що Законом № 1058-IV визначено принципи, засади і механізми призначення, перерахунку і виплати пенсій, а тому при вирішенні питань щодо правомірності дій органу ПФУ, пов'язаних з призначенням і виплатою пенсії, підлягають застосуванню положення саме цього Закону.

За таких обставин висновки Вищого адміністративного суду України про те, що позивачем не дотримано встановленого порядку звернення за призначенням пенсії, оскільки він не звертався до управління ПФУ із заявою встановленого зразка про призначення та виплату пенсії за віком відповідно до вимог ст. 44 Закону № 1058-IV та необхідним пакетом документів, що визначає право на даний вид пенсії, а відтак територіальний орган ПФУ не приймав рішення про відмову в призначенні позивачу пенсії, є правильними *(постанова Верховного Суду України від 6 грудня 2016 р. у справі № 21-1449а16)*.

240.080.100 Виплата пенсії

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ч. 1 ст. 51, ст. 58 Закону України від 28 лютого 1991 р. № 796-XII «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 796-XII), ст. 28 Закону № 1058-IV (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) у взаємозв'язку з положеннями законів України від 31 липня 2014 р. № 1622-VII «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» (далі — Закон № 1622-VII) та Закону № 719-VII щодо особливостей визначення розміру додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров'ю.

Законом № 796-XII визначено основні положення щодо реалізації конституційного права громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, на охорону їх життя і здоров'я та створено єдиний порядок визначення категорій зон радіоактивно забруднених територій, умов проживання і трудової діяльності на них, соціального захисту потерпілого населення.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Статтею 49 Закону № 796-XII передбачено, що пенсії особам, віднесеним до категорій 1, 2, 3, 4, встановлюються у вигляді: а) державної пенсії; б) додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров'ю,

яка призначається після виникнення права на державну пенсію.

Згідно зі ст. 51 Закону № 796-XII особам, віднесеним до категорії 2, призначається щомісячна додаткова пенсія за шкоду, заподіяну здоров'ю, у розмірі 30 відсотків мінімальної пенсії за віком.

Стаття 58 цього ж Закону передбачає пільги з виплати пенсій працюючим пенсіонерам, згідно з якою пенсії особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, виплачуються в повному розмірі без урахування одержуваного заробітку (доходу).

Відповідно до ст. 67 Закону № 796-XII конкретні розміри всіх доплат, пенсій і компенсацій підвищуються Кабінетом Міністрів України відповідно до зміни індексу вартості життя і зростання мінімальної заробітної плати. Тобто ст. 67 Закону № 796-XII може бути застосована відповідачем лише у випадку, коли йдеться про підвищення доплат, пенсій та компенсацій з урахуванням визначення розміру додаткової пенсії позивачу згідно з положеннями ст. 51 цього ж Закону.

Згідно зі ст. 28 Закону № 1058-IV мінімальний розмір пенсії за віком встановлюється у розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом.

Відповідно до ч. 3 ст. 46 Конституції пенсії та інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Пунктом 4 Прикінцевих положень Закону України від 6 грудня 2012 р. № 5515-VII «Про Державний бюджет України на 2013 рік» (далі — Закон № 5515-VII) встановлено, що у 2013 р. норми і положення, зокрема, ст. 51 Закону № 796-XII застосовуються у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів Державного бюджету України та бюджету ПФУ на 2013 р. Тобто визначення порядку та розмірів виплат указаній категорії громадян на 2013 р. делеговано Кабінету Міністрів України.

Згідно зі ст. 3 БК бюджетний період для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему України, становить один календарний рік, який починається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня того ж року. Тобто положення п. 4 Прикінцевих положень Закону № 5515-VII діяли протягом бюджетного року та закінчилися 31 грудня 2013 р.

Законом № 719-VII не були встановлені обмеження щодо виплат додаткової пенсії та не внесені зміни до Закону № 796-XII.

Отже, з 1 січня 2014 р. діяли положення ст. 51 Закону № 796-XII, відповідно до яких щомісячна додаткова пенсія за шкоду, заподіяну здоров'ю, призначається у розмірі 30 процентів мінімальної пенсії за віком.

Законом № 1622-VII, який набрав чинності 3 серпня 2014 р., Прикінцеві положення Закону № 719-VII були доповнені п. 67, за яким норми і положення, зокрема, ст. 51 Закону № 796-XII застосовуються у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів бюджетів усіх рівнів, бюджету ПФУ та бюджетів інших фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування на 2014 р.

Таким чином, саме з 3 серпня 2014 р. Кабінету Міністрів України були надані повноваження визначати порядок та розміри виплат додаткової пенсії, передбаченої ст. 51 Закону № 796-XII, виходячи з наявного фінансового ресурсу бюджету на 2014 р.

Суди попередніх інстанцій встановили, що призначена позивачу додаткова пенсія за шкоду, заподіяну здоров'ю, виплачується з 1 березня 2014 р. в розмірі, встановленому постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1210 «Про порядок обчислення пенсій особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (далі — постанова КМУ № 1210).

За загальновизнаним принципом права закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. Цей принцип закріплений у ч. 1 ст. 58 Конституції.

Отже, у період з 1 січня по 2 серпня 2014 р. Кабінету Міністрів України не було надане право змінювати розміри пенсії, які визначені Законом № 796-XII.

Керуючись принципом законності та виходячи із визначених у ч. 4 ст. 9 КАС загальних засад пріоритетності законів над підзаконними актами, правовідносини щодо розміру додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров'ю, особам, віднесеним, зокрема, до категорії 2, у період з 1 січня по 2 серпня 2014 р. регулювалися Законом № 796-XII.

Із наведеного випливає, що суди неправильно витлумачили положення Закону № 796-XII, внаслідок чого дійшли помилкового висновку про необґрунтованість позовних вимог щодо недоплати позивачу щомісячної додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров'ю, у розмірі 30 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність *(постанова Верховного Суду України від 15 листопада 2016 р. у справі № 21-5452а16)*.

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 49 Закону № 1058-IV (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) та ст. 13 Закону України від 5 листопада 1991 р. № 1788-XII «Про пенсійне забезпечення» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 1788-XII) щодо випадків правомірного припинення виплат пенсії.

За змістом ст. 13 Закону № 1788-XII на пільгових умовах мають право на пенсію за віком, незалежно від місця останньої роботи працівники, зайняті повний робочий день на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці, — за Списком № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджуваним Кабінетом Міністрів України, і за результатами атестації робочих місць, зокрема, жінки — після досягнення 45 років і при стажі роботи не менше 15 років, з них не менше 7 років 6 місяців на зазначених роботах.

Питання щодо призначення пенсій на пільгових умовах згідно зі Списками № 1 та № 2 деталізоване у Порядку застосування Списків № 1 і № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників при обчисленні стажу роботи, що дає право на пенсію за віком на пільгових умовах (затверджений наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 18 листопада 2005 р. № 383; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 1 грудня 2005 р. за № 1451/11731; далі — Порядок застосування Списків).

Пунктом 10 цього Порядку визначено, що для підтвердження стажу роботи зі шкідливими і важкими умовами праці необхідно подати трудову книжку із оформленими належним чином записами про займану посаду і період виконуваної роботи, виписку із наказу по підприємству про проведення атестації на відповідному робочому місці та, у разі відсутності в трудовій книжці відомостей, що визначають право на пенсію на пільгових умовах, уточнюючу довідку, передбачену п. 20 Порядку підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1993 р. № 637; далі — Порядок підтвердження наявного трудового стажу).

За правилами п. 20 цього Порядку у довідці має бути вказано: періоди роботи, що зараховуються до спеціального стажу; професія або посада; характер виконуваної роботи; розділ, підрозділ, пункт, найменування списків або їх номери, куди включається цей період роботи; первинні документи за час виконання роботи, на підставі яких видана зазначена довідка.

Відповідно до ст. 101 Закону № 1788-XII органи, що призначають пенсії, мають право вимагати відповідні документи від підприємств, організацій і окремих осіб, а також в необхідних випадках перевіряти обґрунтованість їх видачі.

Підприємства та організації несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну громадянам або державі внаслідок несвоєчасного оформлення або подання пенсійних документів, а також за видачу недостовірних документів, і відшкодовують її.

При цьому відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 49 Закону № 1058-IV виплата пенсії за рішенням територіальних органів ПФУ або за рішенням суду припиняється, якщо пенсія призначена на підставі документів, що містять недостовірні відомості.

Зловживанням з боку пенсіонера в розумінні ч. 1 ст. 103 Закону № 1788-XII є, зокрема, подання ним документів з явно неправильними відомостями.

Аналіз наведених норм дає підстави вважати, що право особи на призначення пільгової пенсії згідно зі ст. 13 Закону № 1788-XII має бути підтверджене як пенсіонером (особистими документами), так і підприємством, на якому особа працювала зі шкідливими і важкими умовами праці.

Оскільки суди встановили, що записи у трудовій книжці Особи 1 про її роботу на посаді терміста не відповідають відомостям первинних документів і пенсія позивачу за віком на пільгових умовах призначена на підставі документів, які містять недостовірні відомості, то висновок суду апеляційної інстанції про правомірність рішення ПФУ щодо припинення виплати позивачу зазначеної пенсії на підставі ч. 1 ст. 49 Закону № 1058-IV ґрунтується на правильному застосуванні норм матеріального права *(постанови Верховного Суду України від 6 грудня 2016 р. у справі № 21-1325а16, від 6 грудня 2016 р. у справі № 21-1660а16)*.

340.000.000 ЮСТИЦІЯ

340.070.000 Державна виконавча служба. Виконавче провадження

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 60 Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» (в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 606-XIV) щодо порядку вирішення спорів, що виникають між органом державної виконавчої служби та особою, яка не є боржником у виконавчому провадженні, з приводу накладення арешту на майно такої особи.

Згідно із ч. 1 ст. 122 Господарського кодексу України (в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — ГК) якщо виконані рішення або постанова змінені чи скасовані і прийнято нове рішення про повну або часткову відмову в позові, або провадження у справі припинено, або позов залишено без розгляду, боржникові повертається все те, що з нього стягнуто на користь стягувача за зміненими чи скасованими у відповідній частині рішенням, постановою.

Відповідно до ч. 1 ст. 116 ГК виконання рішення господарського суду провадиться на підставі виданого ним наказу, який є виконавчим документом. Після набрання судовим рішенням законної сили наказ видається за заявою стягувачу чи прокурору, який здійснював у цій справі представництво інтересів громадянина або держави в суді, або надсилається стягувачу рекомендованим чи цінним листом. Накази про стягнення судового збору надсилаються до місцевих органів державної податкової служби.

Згідно із частинами 1, 2 та 5 ст. 57 Закону № 606-XIV арешт майна боржника застосовується для забезпечення реального виконання рішення.

Арешт на майно боржника може накладатися державним виконавцем шляхом:

– винесення постанови про арешт коштів та інших цінностей боржника, що знаходяться на рахунках і вкладах чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах;

– винесення постанови про арешт коштів, що перебувають у касі боржника або надходять до неї;

– винесення постанови про арешт майна боржника та оголошення заборони на його відчуження;

– проведення опису майна боржника і накладення на нього арешту.

Про проведення опису майна боржника і накладення на нього арешту державний виконавець складає акт опису та арешту майна боржника. Під час проведення опису та арешту майна боржника державний виконавець має право оголосити заборону розпоряджатися ним, а в разі потреби — обмежити права користування майном, здійснити опечатування або вилучити його у боржника та передати на зберігання іншим особам, про що зазначається в акті опису та арешту. Вид, обсяг і строк обмеження встановлюються державним виконавцем у кожному конкретному випадку з урахуванням властивостей майна, його значення для власника чи володільця, необхідності використання та інших обставин.

Згідно зі ст. 60 Закону № 606-XIV особа, яка вважає, що майно, на яке накладено арешт, належить їй, а не боржникові, може звернутися до суду з позовом про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту.

У разі прийняття судом рішення про зняття арешту з майна арешт з майна знімається за постановою державного виконавця не пізніше наступного дня, коли йому стало відомо про такі обставини. Копія постанови про зняття арешту з майна надсилається боржнику та органу (установі), якому була надіслана для виконання постанова про накладення арешту на майно боржника.

З майна боржника може бути знято арешт за постановою начальника відповідного відділу державної виконавчої служби (далі — ДВС), якому безпосередньо підпорядкований державний виконавець, якщо виявлено порушення порядку накладення арешту, встановленого цим Законом. Копія постанови начальника відділу ДВС про зняття арешту з майна боржника не пізніше наступного дня після її винесення надсилається сторонам та відповідному органу (установі) для зняття арешту.

У разі наявності письмового висновку експерта, суб'єкта оціночної діяльності — суб'єкта господарювання щодо неможливості чи недо-

цільності реалізації арештованого майна боржника у зв'язку із значним ступенем його зносу, пошкодженням або в разі якщо витрати, пов'язані із зверненням на таке майно стягнення, перевищують грошову суму, за яку воно може бути реалізовано, арешт з майна боржника може бути знято за постановою державного виконавця, що затверджується начальником відділу, якому він безпосередньо підпорядкований. Копії постанови державного виконавця про зняття арешту з майна надсилаються не пізніше наступного робочого дня після її винесення сторонам та відповідному органу (установі) для зняття арешту.

У всіх інших випадках незавершеного виконавчого провадження арешт з майна чи коштів може бути знятий за рішенням суду.

Зазначені у цій статті постанови можуть бути оскаржені сторонами в десятиденний строк у порядку, встановленому цим Законом.

Провівши системний аналіз зазначених норм права, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку про те, що ст. 60 Закону № 606-XIV є спеціальною нормою, в якій закріплено порядок вирішення спорів, що виникають між органом ДВС та особою, яка не є боржником у виконавчому провадженні, з приводу накладення арешту на майно особи. У разі виникнення зазначеної спірної ситуації належним способом захисту прав особи є саме звернення до суду з позовом про визнання права власності на майно і зняття з нього арешту *(постанова Верховного Суду України від 26 жовтня 2016 р. у справі № 21-5624а16)*.

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень Закону № 606-XIV (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), Цивільного процесуального кодексу України (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — ЦПК), а також положень ст. 2 БК, Закону України від 5 квітня 2001 р. № 2346-III «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» (далі — Закон № 2346-III), Положення про Державну казначейську службу України, затверджене Указом Президента України від 13 квітня 2011 р. № 460/2011, та Інструкції з організації примусового виконання рішень (затверджена наказом Міністерства юстиції України від 2 квітня 2012 р. № 512/5; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 квітня 2012 р. за № 489/20802) щодо правильного вибору способу захисту інтересів у виконавчому провадженні.

Відповідно до частин 1, 3 ст. 45 Закону № 606-XIV грошові суми, стягнуті з боржника, зараховуються державним виконавцем на відповідний рахунок органу ДВС. Стягувачу — юридичній особі стягнуті грошові суми перераховуються державним виконавцем у встановленому порядку на визначені стягувачем належні йому рахунки.

Згідно з абз. 7 ч. 1 ст. 43 БК в органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, бюджетним установам відкриваються рахунки у встановленому законодавством порядку.

За правилами п. 12.1 Інструкції з організації примусового виконання рішень органи ДВС мають відповідні рахунки в органах Державної казначейської служби України (далі — ДКСУ) для обліку депозитних сум і зарахування стягнутих з боржників коштів та їх виплати стягувачам у національній валюті, а також відповідні рахунки для обліку аналогічних операцій в іноземній валюті в банках.

При перерахуванні коштів, які належать стягувачу — юридичній особі, списання коштів з відповідних рахунків органу ДВС здійснюється на підставі платіжних доручень (розпоряджень) (п. 12.18 Інструкції з організації примусового виконання рішень).

Пунктами 12.27, 12.28 цієї Інструкції передбачено, що дозвіл на перерахування коштів з рахунку надається виключно керівником органу ДВС або уповноваженою ним особою, який є розпорядником рахунку. Контроль за перерахуванням коштів з рахунків покладається на керівника органу ДВС.

Відповідно до ч. 1 ст. 368 ЦПК питання, пов'язані із зверненням судового рішення до виконання, вирішує місцевий суд, який розглянув справу.

За правилами п. 8 ч. 1 ст. 49 Закону № 606-XIV виконавче провадження підлягає закінченню у разі, зокрема, фактичного виконання в повному обсязі рішення згідно з виконавчим документом.

У справі, яка розглядалася, суди встановили, що відділ ДВС направив платіжні доручення № 66 та 67 до управління ДКСУ про перерахування Банку 14 тис. 534 грн 20 коп. та 65 тис. 67 грн 8 коп. відповідно, проте відповідачі не здійснили перерахування.

Таким чином, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України погодилася з висновком касаційного суду про те, що, звернувшись до суду з позовом про зобов'язання виконати судове рішення не у спосіб, визначений Законом № 606-XIV та ЦПК, позивач обрав не передбачений законом спосіб захисту своїх інтересів, що унеможливлює задоволення адміністративного позову *(постанова Верховного Суду України від 19 жовтня 2016 р. у справі № 21-5928а15).*

(Продовження матеріалу буде опубліковано в наступних номерах журналу)

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановах, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктами 1, 2 ч. 1 ст. 111[16] ГПК України, за І півріччя 2017 р.

Спори щодо забезпечення виконання зобов'язань

Спори, що виникають із договорів іпотеки

1. Згідно з ч. 1 ст. 11 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» майновий поручитель несе відповідальність перед іпотекодержателем за невиконання боржником основного зобов'язання виключно в межах вартості предмета іпотеки.

Отже, відповідальність майнового поручителя як іпотекодавця, який не є одночасно боржником в основному зобов'язанні, обмежується вартістю майна, переданого в іпотеку.

Таким чином, у разі невиконання основним боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання іпотекодержатель як кредитор має право вимагати виконання основного зобов'язання як від боржника і його майнового поручителя разом, так і від будь-кого з них окремо, а в разі пред'явлення таких вимог до майнового поручителя останній відповідає в межах узятих на себе зобов'язань перед іпотекодержателем *(постанова Верховного Суду України від 29 березня 2017 р. у справі № 3-1591гс16).*

2. Іпотекодержатель набуває права майнової вимоги на підставі іпотечного договору з моменту його нотаріального посвідчення/державної реєстрації. Реалізація цього права іпотекодержателем (задоволення забезпеченої іпотекою вимоги за рахунок предмета іпотеки) у разі невиконання або неналежного виконання боржником основного зобов'язання відбувається шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки.

Відповідно до ч. 2, п. 1 ч. 3 ст. 38 Закону України від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (далі — Закон) протягом дії тимчасової адміністрації Фонд гарантування вкладів фізичних осіб зобов'язаний забезпечити перевірку правочинів (у тому числі договорів), вчинених (укладених) банком протягом одного року до дня запровадження тимчасової адміністрації банку, на предмет виявлення правочинів (у тому числі договорів), що є нікчемними з підстав, визначених ч. 3 цієї статті. Правочини (у тому числі договори) неплатоспроможного банку є нікчемними, зокрема, з тієї підстави, що банк безоплатно здійснив відчуження майна, прийняв на себе зобов'язання без встановлення обов'язку контрагента щодо вчинення відповідних майнових дій, відмовився від власних майнових вимог.

Як установлено судом, за спірними договорами про внесення змін до договору іпотеки, укладеними у справі між банком (кредитором) і товариством (боржником), банк (кредитор) відмовився від квартир, переданих в іпотеку на забезпечення зобов'язання за кредитним договором, тобто відмовився від власних майнових вимог. Така відмова відбулася протягом

одного року до дня запровадження тимчасової адміністрації в банку.

Аналіз наведених норм матеріального права та обставини, встановлені судом у справі, засвідчують помилковість висновку судів апеляційної та касаційної інстанцій про те, що положення ч. 2, п. 1 ч. 3 ст. 38 Закону не підлягають застосуванню до спірних правовідносин та не є підставою для визнання спірних договорів недійсними *(постанови Верховного Суду України від 17 травня 2017 р. у справах № 3-1248гс16, 3-1295гс16, 3-1487гс16).*

Спори, що виникають із договорів поруки

Між сторонами у справі було укладено договір поруки, при цьому забезпечене порукою зобов'язання не виконано, спірні кошти сплачено поручителем на виконання договору поруки, який недійсним не визнано, отже такі кошти набуто кредитором за наявності правової підстави, а тому їх не може бути витребувано відповідно до положень ст. 1212 ЦК України як безпідставне збагачення *(постанова Верховного Суду України від 7 червня 2017 р. у справі № 3-189гс17).*

Застосування позовної давності

Строк, у межах якого пред'являється позов як безпосередньо особою, право якої порушено, так і суб'єктами, уповноваженими законом звертатися до суду з позовом в інтересах іншої особи — носія порушеного права (інтересу), ЦК України визначено як позовну давність (ст. 256 цього Кодексу).

Загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки (ст. 257 ЦК України), перебіг якої відповідно до ч. 1 ст. 261 ЦК України починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Отже, як у випадку пред'явлення позову самою особою, право якої порушено, так і в разі пред'явлення позову в інтересах зазначеної особи іншою уповноваженою на це особою відлік позовної давності обчислюється однаково — з моменту, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Прокурор здійснює представництво органу, в інтересах якого він звертається до суду, на підставі закону (процесуальне представництво), а тому положення закону про початок перебігу строку позовної давності у розглянутій справі поширюється і на звернення прокурора до суду із позовом про захист інтересів держави в особі Фонду державного майна України, але не наділяє прокурора повноваженнями ставити питання про поновлення строку позовної давності за відсутності такого клопотання з боку самої особи, в інтересах якої прокурор звертається до суду *(постанови Верховного Суду України від 22 березня 2017 р. у справі № 3-1486гс16 та від 7 червня 2017 р. у справі № 3-455гс17).*

Спори про укладення, зміну, розірвання договорів

1. За змістом положень ст. 40 Закону України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI «Про регулювання містобудівної діяльності» обов'язок звернутися до органу місцевого самоврядування із заявою про укладення договору пайової участі у розвитку інфраструктури відповідного населеного пункту законом покладено саме на замовника будівництва. Ухилення замовника від укладення цього договору є порушенням зобов'язань і вимог, прямо передбачених законом. Строк, визначений законом для укладення договору пайової участі — 15 днів із дня реєстрації звернення замовника про його укладення, але до прийняття об'єкта будівництва в експлуатацію, — встановлено саме для добровільного виконання стороною цього обов'язку, невиконання такого зобов'язання не звільняє замовника від необхідності укласти договір, адже невиконання замовником обов'язку, передбаченого законом, не може надавати йому переваг перед замовником, який виконав обов'язок *(постанова Верховного Суду України від 1 лютого 2017 р. у справі № 3-1441гс16).*

2. За змістом статей 2, 10 Закону України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI «Про регулювання містобудівної діяльності», статей 4, 9 Закону України від 20 травня 1999 р. № 687-XIV «Про архітектурну діяльність» під забудовою території слід розуміти діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб, яка передбачає, зокрема, реконструкцію існуючої забудови.

Отже, висновок судів про те, що реконструкція наявної будівлі без забудови нової земельної ділянки звільняє відповідача від необхідності

укладення із міськрадою договору про пайову участь, а також від перерахування коштів пайової участі, є помилковим *(постанова Верховного Суду України від 22 березня 2017 р. у справі № 3-1553гс16).*

3. Аналіз норм матеріального права дає підстави для висновку, що реконструкцію існуючої забудови і територій поряд із новим будівництвом об'єктів визначено як окремий вид забудови території. Отже, на замовника, який має намір щодо реконструкції існуючої забудови і територій у відповідному населеному пункті, покладено зобов'язання взяти участь у створенні та розвитку інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури населеного пункту шляхом перерахування замовником до відповідного місцевого бюджету коштів для створення і розвитку зазначеної інфраструктури на підставі договору про пайову участь між замовником та органом місцевого самоврядування, укладення якого є обов'язковим.

Водночас Законом України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI «Про регулювання містобудівної діяльності» (ч. 4 ст. 40) встановлено вичерпний перелік об'єктів, у разі будівництва яких замовник не залучається до пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту. Аналогічні положення наведено і в Порядку пайової участі замовників у розвитку інфраструктури м. Харкова (затвердженому рішенням виконкому Харківської міськради від 9 листопада 2011 р. № 804, зі змінами, внесеними рішенням виконкому Харківської міськради від 22 травня 2013 р. № 319), згідно з п. 1.7 якого замовники не залучаються до пайової участі у розвитку інфраструктури м. Харкова у разі здійснення виключно реконструкції квартир у багатоквартирних житлових будинках чи одноквартирних житлових будинках (прибудова, надбудова, об'єднання тощо), якщо після проведення будівельних робіт загальна площа квартири не перевищує 300 м^2, фізичним особам. Інших винятків щодо звільнення замовника будівництва у разі реконструкції існуючої забудови і територій від обов'язку пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту зазначений перелік не містить.

Посилання судів на сплив граничного терміну для укладення такого виду договору є помилковим, оскільки строк, визначений законом для укладення договору пайової участі — 15 днів із дня реєстрації звернення замовника про його укладення, але до прийняття об'єкта будівництва в експлуатацію, — встановлено саме для добровільного виконання стороною зазначеного обов'язку, отже невиконання такого зобов'язання свідчить про порушення замовником свого обов'язку, встановленого законом, і не звільняє останнього від необхідності укласти договір *(постанова Верховного Суду України від 25 травня 2017 р. у справі № 3-187гс17).*

Спори щодо виконання господарських зобов'язань. Відповідальність за порушення зобов'язань

1. Для договірної практики та практики правозастосування сама лише назва тієї чи іншої санкції (неустойка, штраф, пеня), вжита у тексті договору, практичного значення не має. У такому випадку слід виходити із мети встановлення в законі відповідальності за порушення зобов'язання — забезпечення належного виконання зобов'язання.

Положення гл. 19 ЦК України про строки позовної давності підлягають застосуванню з урахуванням вимог ч. 6 ст. 232 ГК України, а тому:

1) якщо господарська санкція нараховується за кожен день прострочення на відповідну суму, то позовна давність до вимог про її стягнення обчислюється окремо за кожний день прострочення. Право на позов про стягнення такої санкції за кожен день прострочення виникає щодня на відповідну суму, а позовна давність обчислюється з того дня, коли кредитор дізнався або повинен був дізнатися про порушення права;

2) оскільки нарахування господарських штрафних санкцій припиняється через шість місяців від дня, коли зобов'язання мало бути виконано, строк позовної давності спливає через рік від дня, за який нараховано санкцію. Положення ч. 2 ст. 258, ст. 266 ЦК України про те, що стягнення неустойки (пені, штрафу) обмежується останніми 12 місяцями перед зверненням кредитора до суду у межах строку позовної давності за основною вимогою, до господарських санкцій не застосовується *(постанова Верховного Суду України від 8 лютого 2017 р. у справі № 3-1217гс16).*

2. За змістом ч. 1 ст. 530 ЦК України якщо у зобов'язанні встановлений строк (термін) його виконання, то воно підлягає виконанню у цей строк (термін). Зобов'язання, строк (термін) виконання якого визначений вказівкою на подію, яка неминуче має настати, підлягає виконанню з настанням цієї події.

Аналізуючи положення статей 525, 526, 617 ЦК України, можна дійти висновку, що відсутність бюджетних коштів на відповідні цілі, передбачених у видатках державного бюджету країни, не є підставою для звільнення боржника від виконання зобов'язання *(постанова Верховного Суду України від 22 березня 2017 р. у справі № 3-77гс17).*

3. Аналіз норм матеріального права та умов договору, укладеного між сторонами у справі, дає підстави для висновку, що відносини, які виникають із тимчасового користування місцем розташування рекламних засобів, не мають ознак, притаманних відносинам у сфері оренди комунального майна, оскільки розміщення зовнішньої реклами проводиться за окремою процедурою, відмінною від процедури передачі в оренду комунального майна, на підставі дозволів, що надаються виконавчим комітетом відповідних рад у порядку, встановленому цими органами на підставі типових правил, що затверджуються Кабінетом Міністрів України; договір на тимчасове користування такими місцями укладається без проведення конкурсів, а сам об'єкт — місця розташування рекламних засобів — площа зовнішньої поверхні будівлі або споруди, елемента вуличного обладнання тощо — не входить до переліку об'єктів оренди, визначеного у ст. 4 Закону України від 10 квітня 1992 р. № 2269-XII «Про оренду державного та комунального майна».

Отже, суди дійшли обґрунтованого висновку у справі, що відносини в сфері розміщення зовнішньої реклами регулюються спеціальними нормами Закону України від 3 липня 1996 р. № 270/96-ВР «Про рекламу», постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2003 р. № 2067 «Про затвердження Типових правил розміщення зовнішньої реклами», а питання щодо правових наслідків порушення зобов'язання та відповідальності за таке порушення регламентується загальними положеннями цивільного законодавства і не потребує субсидіарного застосування норм про оренду комунального майна у цій частині. Тому положення Закону України від 2 вересня 2014 р. № 1669-VII «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» щодо скасування орендної плати за користування комунальним майном для суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність на території проведення антитерористичної операції, застосуванню до правовідносин сторін у розглянутій справі не підлягають *(постанови Верховного Суду України від 26 квітня 2017 р. у справах № 3-176гс17, 3-1351гс16).*

Спори, що виникають унаслідок порушення грошового зобов'язання

1. Особливості регулювання грошових зобов'язань встановлено ст. 625 ЦК України, згідно з якою боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання. Боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також 3 % річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

Формулювання цієї статті Кодексу щодо безпосереднього зв'язку між нарахуванням процентів і застосуванням індексу інфляції орієнтує на компенсаційний, а не штрафний характер відповідних процентів.

За змістом наведеної норми закону нарахування інфляційних втрат на суму боргу і 3 % річних входять до складу грошового зобов'язання та вважаються особливою мірою відповідальності боржника за прострочення грошового зобов'язання, оскільки є способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та отриманні компенсації (плати) від боржника за користування останнім утримуваними грошовими коштами, належними до сплати кредиторові.

Правовий аналіз положень статей 526, 599, 611, 625 ЦК України дає підстави для висновку, що наявність судового рішення про стягнення суми боргу за договором, яке боржник не виконав, не припиняє правовідносин сторін цього договору, не звільняє боржника від відповідальності за невиконання грошового зобов'язання, передбаченої ст. 625 цього Кодексу.

Разом із тим ст. 617 ЦК України встановлено загальні підстави звільнення особи від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок дії непереборної сили, на той час як норми ст. 625 ЦК України, що визначає відповідальність за порушення саме грошового зобов'язання незалежно від наявності чи відсутності вини боржника, є спеціальними, конкретизуючими і не передбачають жодних підстав звільнення від відповідальності за неможливість виконання грошового зобов'язання (ч. 1 цієї статті).

Ураховуючи викладене, можна дійти висновку, що порушення відповідачем умов договору щодо оплати товару є підставою для нарахування визначених ст. 625 ЦК України платежів, а наявність обставин непереборної сили за договором не звільняє відповідача від встановленого законом обов'язку відшкодувати матеріальні втрати кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та не позбавляє кредитора права на отримання компенсації від боржника за користування утримуваними ним грошовими коштами *(постанова Верховного Суду України від 12 квітня 2017 р. у справі № 3-1462гс16)*.

2. Особливості регулювання грошових зобов'язань встановлено ст. 625 ЦК України, згідно з якою боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання. Боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також 3 % річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

Формулювання цієї статті Кодексу щодо безпосереднього зв'язку між нарахуванням процентів і застосуванням індексу інфляції орієнтує на компенсаційний, а не штрафний характер відповідних процентів.

Отже, за змістом наведеної норми закону нарахування інфляційних втрат на суму боргу і 3 % річних входять до складу грошового зобов'язання та вважаються особливою мірою відповідальності боржника за прострочення грошового зобов'язання, оскільки є способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та отриманні компенсації (плати) від боржника за користування останнім утримуваними грошовими коштами, належними до сплати кредиторові.

Наявність у договорі застереження про звільнення покупця від відповідальності за порушення строків оплати товару у разі затримки бюджетного фінансування не звільняє його від відповідальності, встановленої ч. 2 ст. 625 ЦК України, оскільки норма ч. 1 ст. 625 цього Кодексу є імперативною і не передбачає жодних винятків незалежно від причин прострочення виконання грошового зобов'язання.

Таке застереження є підставою для звільнення покупця від відповідальності, яка має іншу правову природу — неустойка (штраф, пеня), збитки тощо *(постанова Верховного Суду України від 12 квітня 2017 р. у справі № 3-1601гс16)*.

3. Формулювання ст. 625 ЦК України щодо безпосереднього зв'язку між нарахуванням процентів і застосуванням індексу інфляції орієнтує на компенсаційний, а не штрафний характер відповідних процентів, а тому 3 % річних не є неустойкою у розумінні положень ст. 549 ЦК України і ст. 230 ГК України.

Правовий аналіз положень статей 526, 599, 611, 625 ЦК України дає підстави для висновку, що наявність судового рішення про стягнення суми боргу за договором, яке боржник не виконав, не припиняє правовідносин сторін цього договору, не звільняє боржника від відповідальності за невиконання грошового зобов'язання та не позбавляє кредитора права на отримання сум, передбачених ст. 625 цього Кодексу, за час прострочення.

До правових наслідків порушення грошового зобов'язання, передбачених ст. 625 ЦК України, застосовується загальний строк позовної давності тривалістю у три роки (ст. 257 ЦК України).

Оскільки внаслідок невиконання боржником грошового зобов'язання у кредитора виникає право на отримання сум, передбачених ст. 625 цього Кодексу, за увесь час прострочення, тобто таке прострочення є триваючим правопорушенням, то право на позов про стягнення інфляційних втрат і 3 % річних виникає за кожен місяць із моменту порушення грошового зобов'язання до моменту його усунення.

Зважаючи на викладене, висновок суду першої інстанції у розглянутій справі про сплив строку позовної давності за вимогами про стягнення інфляційних втрат і 3 % річних у зв'язку зі спливом строку за вимогою про стягнення основного боргу — помилковий, оскільки інфляційні та річні нарахування не є додатковими вимогами у розумінні ст. 266 ЦК України *(постанова Верховного Суду України від 26 квітня 2017 р. у справі № 3-1522гс16)*.

4. У спірних правовідносинах відбулося зустрічне виконання зобов'язання, відповідно до якого виконання обов'язку однією зі сторін обумовлене виконанням другою стороною свого обов'язку (ч. 1 ст. 538 ЦК України).

Отже, обов'язок зі сплати остаточного платежу виник у покупця після підписання акта виконаних робіт.

Встановивши, що поставку товару здійснено з простроченням, з приводу чого покупець

звертався до постачальника з відповідною претензією, суд дійшов помилкового висновку про покладення на покупця обов'язку сплатити курсову різницю за час прострочення виконання зобов'язання постачальником, яке сталося не з вини покупця.

Крім того, за змістом частин 2, 3 ст. 632 ЦК України зміна ціни після укладення договору допускається лише у випадках і на умовах, встановлених договором або законом. Зміна ціни в договорі після виконання не допускається.

У розглянутій справі покупець (товариство) сплатив остаточну суму на підставі виставлених постачальником (підприємством) рахунків, які не містили еквівалента ціни в євро. Підприємство виставило рахунок із таким коригуванням після сплати остаточного платежу, тобто після припинення зобов'язань між сторонами.

Частиною 2 ст. 625 ЦК України установлено відповідальність за порушення грошового зобов'язання, яка полягає в тому, що боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також 3 % річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

Оскільки кошти за договором сплачено вчасно, що підтверджується відповідними документами та актом звірки взаємних розрахунків, прострочення грошового зобов'язання не відбулося, підстав для відповідальності за ст. 625 ЦК України немає *(постанова Верховного Суду України від 22 березня 2017 р. у справі № 3-1403гс16).*

5. 1) Незалежно від валюти боргу (грошової одиниці, в якій обчислено суму зобов'язання) валютою платежу, тобто засобом погашення грошового зобов'язання і фактичного його виконання, є національна валюта України — гривня. У разі визначення у зобов'язанні грошового еквівалента в іноземній валюті сума, що підлягає сплаті за цим зобов'язанням, визначається у гривні за офіційним курсом відповідної валюти, встановленим Національним банком України, на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом.

2) Якщо у договорі визначено грошовий еквівалент в іноземній валюті та передбачено, що сума, яка підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, проте фактично такий платіж ще не здійснено, оскільки боржник не виконав зобов'язання у строк, встановлений договором, стягненню підлягає сума у гривнях, яка визначається еквівалентно за офіційним курсом відповідної валюти на день подання позову (заяви про збільшення позовних вимог).

3) Обов'язок кредитора виставити коригувальні рахунки має місце, якщо прострочення боржника не настає і він добровільно сплачує вартість поставленого товару у строк, встановлений договором. Якщо внаслідок прострочення боржника кредитор звертається до суду, в такому випадку неможливо чітко визначити дату платежу (день фактичної оплати, виконання рішення суду) і, відповідно, внаслідок невиставлення коригувальних рахунків кредитор у розумінні ст. 613 ЦК України не вважається таким, що прострочив (прострочення кредитора).

4) За змістом положень частин 4 і 6 ст. 231 ГК України у разі якщо розмір штрафних санкцій законом не визначено, санкції застосовуються в розмірі, передбаченому договором. Розмір санкцій може бути встановлено договором у відсотковому відношенні до суми невиконаної частини зобов'язання або у певній, визначеній грошовій сумі, або у відсотковому відношенні до суми зобов'язання незалежно від ступеня його виконання, або у кратному розмірі до вартості товарів (робіт, послуг). Штрафні санкції за порушення грошових зобов'язань встановлюються у відсотках, розмір яких визначається обліковою ставкою Національного банку України, за увесь час користування чужими коштами, якщо інший розмір відсотків не передбачено законом або договором.

Отже, встановивши розмір і термін нарахування штрафних санкцій за порушення грошового зобов'язання, законодавець передбачив також і право сторін урегулювати ці відносини у договорі. Тобто сторони мають право визначити в договорі не лише інший строк нарахування штрафних санкцій, який обчислюється роками, місяцями, тижнями, днями або годинами (ч. 1 ст. 252 ЦК України), а взагалі врегулювати свої відносини щодо нарахування штрафних санкцій на власний розсуд (ч. 3 ст. 6 ЦК України), у тому числі мають право пов'язувати період нарахування пені з вказівкою на подію, яка має неминуче настати (фактичний момент оплати) *(постанова Верховного Суду України від 21 червня 2017 р. у справі № 3-432гс17).*

Спори, що виникають з угод про відступлення права вимоги

Стаття 520 ЦК України містить положення про заміну боржника у зобов'язанні винятково за згодою кредитора, але форм, в яких має бути надано таку згоду, не визначено.

Законом не передбачено форми, в якій надається згода кредитора на заміну боржника та не визначено згоду кредитора як частину правочину щодо зміни боржника.

Згоду кредитора може бути надано у будь-якій формі.

Наведене дає підстави для висновку, що для заміни боржника у зобов'язанні істотне значення має не форма виразу волі кредитора, а наявність відповідної волі, що і вимагається згідно з приписами ст. 520 ЦК України *(постанова Верховного Суду України від 26 квітня 2017 р. у справі № 3-300гс17).*

Спори, що виникають із договорів поставки

За договором поставки продавець (постачальник), який здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується передати у встановлений строк (строки) товар у власність покупця для використання його у підприємницькій діяльності або в інших цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням, а покупець зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього певну грошову суму. До договору поставки застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, якщо інше не встановлено договором, законом або не випливає із характеру відносин сторін (частини 1, 2 ст. 712 ЦК України).

Положеннями частин 1, 2 ст. 692 ЦК України передбачено, що покупець зобов'язаний оплатити товар після його прийняття або прийняття товаророзпорядчих документів на нього, якщо договором або актами цивільного законодавства не встановлений інший строк оплати товару. Покупець зобов'язаний сплатити продавцеві повну ціну переданого товару. Договором купівлі-продажу може бути передбачено розстрочення платежу.

Спірним договором поставки встановлено обов'язок покупця (відповідача) оплатити поставлений продавцем (позивачем) товар за цінами, зазначеними у накладних, що підтверджують фактичну передачу товару від постачальника покупцеві, один раз на тиждень за проданий товар. Разом із тим сторони передбачили право покупця повернути постачальникові товар у разі нереалізації його покупцем протягом 30 календарних днів за умови попереднього повідомлення про це постачальника. Повернення нереалізованого товару за умовами договору здійснюється у присутності відповідальних представників покупця і постачальника на підставі видаткових накладних протягом 7 календарних днів із моменту виставлення вимоги в письмовій формі.

Аналіз наведених норм матеріального права у сукупності з умовами спірного договору дає підстави для висновку, що нереалізація товару протягом 30 днів з моменту поставки та невчинення покупцем (відповідачем) зі спливом зазначеного строку передбачених договором дій щодо повернення товару постачальникові тягне за собою обов'язок покупця оплатити товар *(постанова Верховного Суду України від 15 березня 2017 р. у справі № 3-1320гс16).*

Спори, що виникають із договорів постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу

Правовідносини, що виникають у сфері надання та споживання житлово-комунальних послуг із теплопостачання між їхніми виробниками, виконавцями і споживачами, регулюються спеціальними законами України від 24 червня 2004 р. № 1875-IV «Про житлово-комунальні послуги» (далі — Закон № 1875-IV) та від 2 червня 2005 р. № 2633-IV «Про теплопостачання» (далі — Закон № 2633-IV).

26 квітня 2014 р. набрав чинності Закон України від 10 квітня 2014 р. № 1198-VII про внесення змін, зокрема, до ст. 19 Закону № 1875-IV, згідно з яким виконавцем послуг із централізованого опалення та послуг із централізованого постачання гарячої води для об'єктів усіх форм власності визначено суб'єкта господарювання з постачання теплової енергії (теплопостачальну організацію).

За змістом ст. 1 Закону № 2633-IV постачання теплової енергії (теплопостачання) — це господарська діяльність, пов'язана з наданням теплової енергії (теплоносія) споживачам за допомогою технічних засобів транспортування та розподілом теплової енергії на підставі договору. Теплопостачальною організацією є суб'єкт господарської діяльності з постачання споживачам теплової енергії.

Відповідно до постанови Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг, від 10 серпня 2012 р. № 278 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з постачання теплової енергії»[1] вид господарської діяльності у сфері теплопостачання та у сфері послуг з централізованого водопостачання та водовідведення підлягає ліцензуванню.

Водночас за статутом відповідач у справі не здійснює господарської діяльності з теплопостачання, не є теплопостачальною організацією у розумінні Закону № 2633-IV та ліцензіатом у сфері теплопостачання.

За змістом статей 509, 607 ЦК України зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Зобов'язання виникають, зокрема, із договорів. Зобов'язання припиняється неможливістю його виконання у зв'язку з обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає.

Ураховуючи викладене, суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку у справі, що неможливість виконання зобов'язання з боку відповідача полягає у законодавчій забороні укладати з мешканцями, власниками та орендарями (споживачами послуг) договорів на надання послуг з централізованого опалення та постачання гарячої води за відсутності відповідної ліцензії, якої у відповідача немає. Внаслідок внесення зазначених змін відповідач не є балансоутримувачем житлового та нежитлового фонду, не є виконавцем послуг з постачання теплової енергії та на законодавчому рівні позбавлений можливості здійснювати будь-які нарахування за комунальні послуги, у тому числі теплопостачання. Отже, відповідач втратив підстави виступати стороною в договорі. Саме позивач (виконавець послуг) зобов'язаний укласти прямі договори на послуги з централізованого опалення та гарячого водопостачання із безпосередніми споживачами цих послуг (фізичними та юридичними особами) або балансоутримувачами та вчинити інші дії, передбачені законодавством України *(постанова Верховного Суду України від 25 травня 2017 р. у справі № 3-1675гс16).*

[1] Постанова втратила чинність на підставі постанови Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 31 травня 2017 р. № 725.

Спори, що виникають із договорів підряду

Передача в оренду землі, яка є державною власністю, а також набуття права оренди такої земельної ділянки, відносини між орендодавцями та орендарями, порядок укладення відповідного договору та його істотні умови регулюються Законом України від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі», ЗК України. Особливість таких відносин полягає в тому, що за договором оренди передбачено перехід об'єкта оренди на певний строк у користування орендаря, в якого виникає зустрічне зобов'язання сплачувати орендну плату за користування землею.

Аналіз наведених норм матеріального права та умов договору, укладеного між сторонами у справі, дає підстави для висновку, що відносини, які виникли між сторонами, не мають ознак, притаманних відносинам у сфері оренди землі, оскільки оспорюваний договір не містить умов щодо передачі відповідачеві земельної ділянки за плату, не наділяє його правом користувача, а також не передбачає обов'язків останнього з її використання.

Водночас, як установлено судом апеляційної інстанції, оспорюваний договір містить усі обов'язкові умови договору підряду, сторони неодноразово вносили до нього зміни стосовно розміру винагороди, оплати та строків оплати робіт, виробничих площ, на яких виконуються відповідні роботи. Упродовж тривалого часу цей договір виконувався сторонами саме як договір підряду, що підтверджується відповідними актами виконаних робіт, приймання-передачі продукції. Разом із тим дійсне волевиявлення сторін на реальне виконання умов оспорюваного договору і досягнення мети, задля якої він укладався (раціональне поєднання організації навчання, практичних занять студентів коледжу,

науково-дослідної діяльності із господарською), підтверджено організаційно-правовими документами позивача щодо проходження навчально-виробничої практики студентами коледжу.

За таких обставин суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про те, що за цим договором не відбулося переходу права користування земельними ділянками, вони не вибули з володіння землекористувача (коледжу), що свідчить про недоведеність удаваного характеру оспорюваного правочину, а отже й про відсутність правових підстав для визнання його недійсним як такого, що вчинений з порушенням закону. Інших обставин, які б стали підставою для визнання оспорюваного договору недійсним, а також порушення будь-яких прав коледжу внаслідок укладення цього правочину, судом встановлено не було.

Натомість суд касаційної інстанції зазначених положень чинного законодавства не врахував і дійшов помилкового висновку про удаваний характер оспорюваного правочину та необхідність застосування до спірних правовідносин норм земельного законодавства, які регулюють орендні правовідносини.

Крім того, суд касаційної інстанції, як і суд першої інстанції, не встановив і не зазначив у судовому рішенні, чи було порушено цивільне право коледжу, за захистом якого останній звернувся до суду, яке саме право позивача порушено та в чому полягає його порушення, тому висновок суду про наявність правових підстав для задоволення позову не можна визнати обґрунтованим *(постанови Верховного Суду України від 14 червня 2017 р. у справах № 3-384гс17, 3-385гс17).*

Спори, що виникають із договорів перевезення

1. Із комплексного аналізу положень Закону України від 23 лютого 2012 р. № 4442-VI «Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування», постанови Кабінету Міністрів України від 25 червня 2014 р. № 200 «Про утворення публічного акціонерного товариства «Українська залізниця» (далі — постанова КМУ № 200), постанови Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2014 р. № 604 «Деякі питання інвентаризації майна підприємств та установ залізничного транспорту загального користування, яке розміщене на тимчасово окупованій території та території проведення антитерористичної операції» (далі — постанова КМУ № 604), постанови Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 735 «Питання публічного акціонерного товариства «Українська залізниця» та установлених судом дійсних обставин справи можна дійти висновку, що спеціальним законом визначено особливості утворення ПАТ «Українська залізниця», на виконання якого Кабінет Міністрів України прийняв відповідні нормативно-правові акти та діяв не тільки як вищий орган у системі органів виконавчої влади, а й як особа, яка здійснює на підставі цього закону від імені держави функції вищого органу управління зазначеним товариством.

Зважаючи на викладене, питання правонаступництва ПАТ «Українська залізниця» стосовно державного підприємства (ДП) «Донецька залізниця» визначається спеціальним законом і прийнятими на його виконання згаданими вище постановами КМУ № 200 та № 604, які пов'язують перехід прав і обов'язків ДП «Донецька залізниця» до ПАТ «Українська залізниця» з інвентаризацією, складанням передавального акта та внесенням майна до статутного капіталу правонаступника *(постанови Верховного Суду України від 8 лютого 2017 р. у справах № 3-1417гс16, 3-1586гс16; від 22 лютого 2017 р. у справах № 3-26гс17, 3-40гс17, 3-41гс17, 3-50гс17; від 15 березня 2017 р. у справах № 3-32гс17, 3-53гс17, 3-85гс17, 3-1500гс16, 3-1587гс16, 3-1589гс16, 3-1590гс16; від 19 квітня 2017 р. у справі № 3-306гс17; від 31 травня 2017 р. у справі № 3-308гс17; від 21 червня 2017 р. у справі № 3-512гс17).*

2. 1) Згідно з положеннями ст. 909 ЦК України, ст. 307 ГК України за договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату. Укладення договору перевезення вантажу підтверджується укладенням перевізного документа (транспортної накладної, коносамента тощо) відповідно до вимог законодавства.

За змістом ч. 2 ст. 908 ЦК України, що кореспондується з вимогами ч. 5 ст. 307 ГК України, загальні умови перевезення визначаються цим Кодексом, іншими законами, транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них. Умови перевезення вантажу,

пасажирів і багажу окремими видами транспорту, а також відповідальність сторін щодо цих перевезень встановлюються договором, якщо інше не встановлено цим Кодексом, іншими законами, транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них.

Перевізник (позивач у справі) узяв на себе зобов'язання перевозити наданий йому експедитором-замовником (відповідачем) вантаж у міжнародному та міжміському сполученні автомобільним транспортом і видати вантаж уповноваженій особі замовника на його одержання, а замовник зобов'язався після отримання послуг сплатити за них обумовлену договором плату. Між позивачем (перевізником) і вантажовідправниками або вантажоодержувачами договірних відносин немає.

Із аналізу наведених норм права та встановлених судом обставин справи вбачається, що між сторонами спору склалися правовідносини з перевезення вантажу.

Відсутність у цьому спорі відносин транспортного експедирування підтверджується положеннями ст. 929 ЦК України, ст. 316 ГК України, статтями 1, 9 Закону України від 1 липня 2004 р. № 1955-IV «Про транспортно-експедиторську діяльність», згідно з якими за договором транспортного експедирування одна сторона (експедитор) зобов'язується за плату і за рахунок другої сторони (клієнта) виконати або організувати виконання визначених договором послуг, пов'язаних із перевезенням вантажу. Тобто сторонами такого договору є експедитор і клієнт, на виконання доручень якого діє експедитор.

2) За змістом ст. 1 Конвенції про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів її положення застосовуються до будь-якого договору автомобільного перевезення вантажів транспортними засобами за винагороду, коли зазначені у договорі місце прийняття вантажу для перевезення і місце, передбачене для доставки, знаходяться у двох різних країнах, з яких принаймні одна є договірною країною, незважаючи на місце проживання і громадянство сторін.

Як свідчить аналіз наведених положень та умов договору, укладеного між сторонами у справі, суди помилково виходили з того, що на спірні вимоги не поширюється дія Конвенції.

3) Згідно з ч. 1 ст. 32 зазначеної Конвенції термін позовної давності для вимог, що випливають із перевезення, на яке поширюється дія цієї Конвенції, встановлюється в один рік. Однак у разі навмисного правопорушення або такого неналежного виконання обов'язків, яке згідно із законодавством, що застосовується судом або арбітражем, який розглядає справу, прирівнюється до навмисного правопорушення, термін позовної давності встановлюється у три роки *(постанова Верховного Суду України від 17 травня 2017 р. у справі № 3-1396гс16).*

Спори, що виникають із договорів найму (оренди), лізингу

1. Чинним законодавством передбачено безоплатне забезпечення (надання у тимчасове користування) органів доходів і зборів службовими та побутовими приміщеннями, а також обладнанням, засобами та каналами зв'язку для виконання митних формальностей. Водночас зазначеними нормами не передбачено покладення витрат з утримання такого майна на балансоутримувача або на особу, з якою митні органи уклали договір оренди чи зберігання *(постанова Верховного Суду України від 22 березня 2017 р. у справі № 3-1381гс16).*

2. За змістом положень ч. 5 ст. 188 ГК України якщо судовим рішенням договір змінено або розірвано, договір вважається зміненим або розірваним з дня набрання чинності даним рішенням, якщо іншого строку набрання чинності не встановлено за рішенням суду.

Аналіз цієї норми права дає підстави для висновку, що суд має право встановити у рішенні дату набрання чинності змін до договору, яка може бути іншою, ніж дата набрання чинності рішенням суду.

Разом із тим для реалізації права сторони на зміну умов договору в судовому порядку з іншої дати, ніж дата набрання чинності рішенням суду, має враховуватися момент, з якого зобов'язання можуть змінюватися.

За загальним правилом ч. 3 ст. 632 ЦК України зміна ціни в договорі після його виконання не допускається.

У ст. 653 ЦК України спеціально розмежовано поняття «зміна договору» та «зміна зобов'язання, що випливає з договору»: якщо договір змінюється або розривається у судовому порядку, зобов'язання змінюється або припиняється з моменту набрання рішенням суду про зміну або розірвання договору законної сили.

Водночас у ст. 188 ГК України йдеться лише про «момент набрання чинності рішенням суду про зміну договору», а не про «момент зміни зобов'язання».

Ураховуючи, що поняття «договір» і «зобов'язання» не є тотожними, приписи ст. 188 цього Кодексу не можна тлумачити як такі, що визначають момент зміни зобов'язання.

Отже, аналіз наведених норм права та приписів ч. 2 ст. 21 Закону України від 10 квітня 1992 р. № 2263-XII «Про оренду державного та комунального майна» дає підстави для висновку, що до моменту внесення змін до договору оренди орендар зобов'язаний сплачувати орендну плату у розмірі, передбаченому чинним договором оренди.

Оскільки чинне законодавство, яке регулює відносини оренди майнових комплексів державних підприємств, не містить положень про зміну розміру орендної плати за користування таким майном саме з моменту законодавчого прийняття цих змін, а надає право стороні таких правовідносин у подальшому ініціювати внесення відповідних змін до договору, суди всіх інстанцій дійшли у справі обґрунтованого висновку про відсутність підстав для встановлення рішенням суду іншого строку набрання чинності відповідних змін до договору *(постанова Верховного Суду України від 29 березня 2017 р. у справі № 3-1233гс16).*

3. У розглянутій справі суди всіх інстанцій, зосередившись на вирішенні питання пролонгації (припинення) дії договору, не взяли до уваги положення ст. 777 ЦК України, ст. 285 ГК України, які регулюють переважне право наймача на укладання договору на новий строк.

Так, наведеними нормами передбачено, що орендар (наймач), який належно виконує свої обов'язки за договором оренди (найму), після спливу строку договору має переважне право перед іншими особами на укладення цього договору на новий строк.

Частиною 3 ст. 17 Закону України від 10 квітня 1992 р. № 2263-XII «Про оренду державного та комунального майна» встановлено, що після закінчення терміну договору оренди орендар, який належним чином виконував свої обов'язки за договором, має переважне право, за інших рівних умов, на укладення договору оренди на новий термін, крім випадків, якщо орендоване майно необхідне для потреб його власника. У разі якщо власник має намір використовувати зазначене майно для власних потреб, він повинен письмово попередити про це орендаря не пізніше ніж за три місяці до закінчення терміну договору.

При цьому сутністю переважного права є укладення договору найму на новий строк зі встановленням умов за домовленістю сторін, а не його автоматичне поновлення. Наймач повинен повідомити наймодавцю про своє переважне право у строк, визначений у договорі, або в розумний строк до закінчення строку договору найму.

У разі якщо наймач не надсилає повідомлення наймодавцю, він відмовляється від здійснення свого переважного права.

На виконання викладених вимог суд встановлює, з якою метою використовуватиметься нерухоме майно, що є предметом договору. Ця обставина, у разі з'ясування, що майно буде знову передаватися в оренду, свідчитиме про порушення власником вимог, установлених ч. 3 ст. 17 зазначеного Закону.

Отже, під час розгляду справи суд не встановив, чи скористався орендар своїм переважним правом на укладення договору оренди, адже при розгляді судами цього спору товариство подало до управління майном спільної власності Львівської облради відповідну заяву в порядку реалізації переважного права на укладення договору оренди.

Такі порушення свідчать про неправильне застосування судами всіх інстанцій норм матеріального права, тому судові рішення у справі було скасовано, а справу передано на новий розгляд до господарського суду першої інстанції *(постанова Верховного Суду України від 17 травня 2017 р. у справі № 3-122гс17).*

4. Виходячи з положень статей 759, 782 ЦК України, статей 283, 287, 291 ГК України і ст. 5 Закону України від 10 квітня 1992 р. № 2263-XII «Про оренду державного та комунального майна», комунальне підприємство не може виступати орендодавцем нерухомого майна комунальної власності площею понад 200 м^2 і мати права орендодавця, зокрема право вимагати розірвання договору оренди *(постанови Верховного Суду України від 7 червня 2017 р. у справах № 3-421гс17, 3-422гс17).*

Спори, що виникають із договорів про надання послуг

Положення п. 197.8 ст. 197 Податкового кодексу України застосовуються до правовідносин, предметом яких є надання послуг, пов'язаних із транзитним перевезенням вантажів. Однією зі сторін договору, на підставі якого надаються такі послуги, повинен бути вантажовласник (отримувач транзитних послуг). Послуги, які надаються сторонніми організаціями та на підставі окремих

договорів підприємству, що надає послуги, пов'язані з транзитним перевезенням вантажів, не звільняються від оподаткування ПДВ на підставі п. 197.8 ст. 197 Податкового кодексу України.

Забезпечення доступу портового оператора до причалу, що перебуває у господарському віданні адміністрації морських портів України, є законодавчо самостійною та відокремленою послугою від здійснення портовим оператором навантажувально-розвантажувальних робіт транзитного або іншого вантажу на підставі окремого договору, зокрема з вантажовласником, щодо надання відповідних послуг, з огляду на те, що ці послуги регулюються різними нормативно-правовими актами та на підставі договорів, які є відмінними за своєю правовою природою та суб'єктним складом.

За таких обставин послуги із забезпечення портовому оператору доступу до причалу для виконання навантажувально-розвантажувальних робіт із транзитними вантажами не є такими, що безпосередньо пов'язані з перевезенням вантажів транзитом через митну територію України, а тому операції платників податку з їх постачання звільненню від оподаткування не підлягають і оподатковуються ПДВ у загальному порядку *(постанова Верховного Суду України від 26 квітня 2017 р. у справі № 3-127гс17).*

Спори, що виникають із договорів страхування

1. Страхова компанія, здійснивши виплату страхового відшкодування за договором добровільного страхування наземних транспортних засобів, набула права вимоги до страхової компанії, яка застрахувала цивільно-правову відповідальність винної у ДТП особи за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів у межах ліміту відповідальності, зазначеного в цьому договорі, на підставі п. 22.1 ст. 22 Закону України від 1 липня 2004 р. № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» *(постанова Верховного Суду України від 14 червня 2017 р. у справі № 3-467гс17).*

2. Виконання обов'язку з відшкодування шкоди особою, яка застрахувала свою цивільну відповідальність, Законом України від 1 липня 2004 р. № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» покладено на страховика (винної особи), у межах, встановлених цим Законом, і договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності.

Відповідач як страховик відповідальності винної у ДТП особи на підставі спеціальної норми ст. 29 зазначеного вище Закону здійснює відшкодування витрат, пов'язаних із відновлювальним ремонтом транспортного засобу, з урахуванням зносу, розрахованого у порядку, встановленому законодавством, а різницю між реальними збитками і відновлювальним ремонтом пошкодженого транспортного засобу з урахуванням зносу на підставі ст. 1194 ЦК України відшкодовує особа, яка завдала збитків.

У відповідача в справі у зв'язку з настанням страхового випадку (ДТП) виник обов'язок відшкодувати позивачеві шкоду в межах ліміту його відповідальності за страховим випадком (50 тис. грн) і в межах суми (фактичних затрат), право на вимогу якої перейшло до позивача у зв'язку з виплатою страхового відшкодування, але виходячи із вартості відновлювального ремонту застрахованого автомобіля, з урахуванням коефіцієнту зносу деталей, та за мінусом франшизи *(постанови Верховного Суду України від 22 березня 2017 р. у справах № 3-1304гс16, 3-1344гс16).*

Спори, що виникають із договорів позики, кредиту, банківського вкладу та банківського рахунка

Спеціальним законом, що регулює спірні правовідносини, є Закон України від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (далі — Закон), згідно з ч. 2 ст. 38 якого протягом дії тимчасової адміністрації уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб зобов'язана забезпечити перевірку правочинів (у тому числі договорів), вчинених (укладених) банком протягом одного року до дня запровадження тимчасової адміністрації банку, на предмет виявлення правочинів (у тому числі договорів), що є нікчемними з підстав, визначених ч. 3 цієї статті.

За змістом п. 1 ч. 3 ст. 38 Закону правочини (у тому числі договори) неплатоспроможного банку є нікчемними, якщо банк безоплатно

здійснив відчуження майна, прийняв на себе зобов'язання без встановлення обов'язку контрагента щодо вчинення відповідних майнових дій, відмовився від власних майнових вимог.

У розглянутій справі суди попередніх інстанцій наведених положень Закону не врахували та дійшли передчасного висновку про відмову у задоволенні позову.

При цьому суди не дали належної правової оцінки положенням спірного договору та договорів про внесення змін до нього, укладених протягом одного року до дня запровадження тимчасової адміністрації банку, у контексті відповідності їх умов вимогам Закону; не з'ясували тієї обставини, чи саме в результаті укладення цих договорів банк фактично відмовився від власних майнових вимог *(постанови Верховного Суду України від 21 червня 2017 р. у справах № 3-360гс17, 3-363гс17, 3-367гс17).*

Спори, що виникають із корпоративних правовідносин

Предметом спору у справі є визнання недійсним рішення загальних зборів учасників товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ). Обґрунтовуючи позов, позивачка послалася на порушення її корпоративних прав як акціонера приватного акціонерного товариства (ПрАТ), яке на час прийняття зазначеного рішення було одноособовим учасником ТОВ.

Із системного аналізу положень статей 88, 143 ЦК України, статей 88, 167 ГК України, ст. 10 Закону України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII «Про господарські товариства» вбачається, що корпоративні права учасників господарського товариства визначаються законом і статутними (установчими) документами. Корпоративні відносини за своїм суб'єктним складом є такими, що виникають між господарським товариством та його учасником (засновником), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками) господарських товариств, що пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства (крім трудових) (п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК України).

При визначенні підвідомчості (підсудності) справ, що виникають із корпоративних відносин, слід керуватися поняттям корпоративних прав, наведеним у ч. 1 ст. 167 ГК України — корпоративними є права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Таким чином, законодавство визнає статус учасника товариства лише за особою, яка є власником частки у його статутному капіталі.

Пункт 4 ч. 1 ст. 12 ГПК України не підлягає розширеному тлумаченню щодо справ, пов'язаних зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності господарського товариства, якщо однією зі сторін у справі не є учасник (засновник, акціонер) господарського товариства, у тому числі такий, що вибув.

Отже, недотримання вимог закону та установчих документів юридичної особи під час скликання і проведення загальних зборів не може визнаватися порушенням прав тих позивачів, які не є учасниками (акціонерами, членами) цієї особи.

У разі якщо суб'єктний склад осіб, які беруть участь у справі, або предмет позову не відповідають визначеним у п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК України справам, що виникають із корпоративних відносин, то відповідно до ст. 1 цього Кодексу господарським судам підвідомчі спори щодо захисту порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів підприємств, установ, організацій, інших юридичних осіб (у тому числі іноземних), громадян, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи.

У розглянутій справі суд дійшов висновку про її підвідомчість господарському суду з тієї підстави, що спір є корпоративним з огляду на положення ст. 1 Закону України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі — Закон № 1702-VII), оскільки позивачка є істотним учасником ПрАТ, яке на час прийняття оспорюваного рішення загальних зборів учасників ТОВ було його одноособовим учасником.

Посилання суду на положення Закону № 1702-VII для визначення такого спору як корпоративного є помилковим з огляду на особливості його застосування і мету. Зазначений

Закон спрямований на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також формування загальнодержавної багатоджерельної аналітичної бази даних для надання правоохоронним органам України та іноземних держав можливості виявляти, перевіряти і розслідувати злочини, пов'язані з відмиванням коштів та іншими незаконними фінансовими операціями. Тобто Закон № 1702-VII не є таким, що регулює корпоративні відносини, і наведені в ньому дефініції термінів не можуть бути вирішальними при визначенні підвідомчості справи господарському суду.

Ураховуючи викладене, суди усіх інстанцій неправильно застосували норми права і дійшли помилкового висновку про наявність між сторонами корпоративних відносин у розглянутому спорі *(постанова Верховного Суду України від 1 лютого 2017 р. у справі № 3-1299гс16).*

Спори, що виникають із земельних правовідносин

1. Оскільки норми права у рішенні, про перегляд якого було подано заяву, застосовані правильно, відповідно до ч. 1 ст. 111^{26} ГПК України Верховний Суд України відмовив у задоволенні заяви.

При цьому суд узяв до уваги, що спірний договір було укладено 25 серпня 1999 р. (тобто після прийняття і введення в дію Закону України від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі»), є всі підстави вважати, що цей договір не є різновидом договору оренди землі, до нього не можуть застосовуватися як положення цього Закону, так і положення ст. 8 ЗК України в редакції від 13 березня 1992 р. і ст. 288 Податкового кодексу України *(постанова Верховного Суду України від 15 березня 2017 р. у справі № 3-1624гс16).*

2. Безоплатне надання у власність житлово-будівельних кооперативів земельних ділянок зумовлено необхідністю забезпечити громадян, які потребують поліпшення житлових умов, жилими приміщеннями у будинках створеного ними житлово-будівельного кооперативу. При вирішенні відповідною радою питання про надання житлово-будівельним (житловим) кооперативам безоплатно земельної ділянки слід враховувати мету створення такого кооперативу, зокрема потребу засновників і членів кооперативу у поліпшенні житлових умов та їх перебування на квартирному обліку, порядок організації кооперативу відповідно до Житлового кодексу УРСР і Примірного статуту житлово-будівельного кооперативу, затвердженого постановою Ради міністрів УРСР від 30 квітня 1985 р. № 186. Тобто житлово-будівельний кооператив є спеціальним суб'єктом права відповідно до положень ст. 41 ЗК України *(постанова Верховного Суду України від 19 квітня 2017 р. у справі № 3-1471гс16).*

3. 1) Відповідно до ст. 152 ЗК України держава забезпечує громадянам та юридичним особам рівні умови захисту прав власності на землю. Власник земельної ділянки або землекористувач може вимагати усунення будь-яких порушень його прав на землю, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння земельною ділянкою, і відшкодування завданих збитків.

Відшкодування збитків (упущеної вигоди) є видом цивільно-правової відповідальності, для застосування якої потрібна наявність усіх елементів складу цивільного правопорушення, а саме: протиправної поведінки, дії чи бездіяльності, негативного результату такої поведінки (збитків), причинного зв'язку між протиправною поведінкою та збитками, вини правопорушника. За відсутності хоча б одного із цих елементів цивільна відповідальність не настає. Отже, відшкодування збитків може бути покладено на відповідача лише за наявності передбачених законом умов, сукупність яких створює склад правопорушення, що є підставою для цивільно-правової відповідальності. При цьому пред'явлення вимоги про відшкодування неодержаних доходів (упущеної вигоди) покладає на позивача обов'язок довести, що вони не є абстрактними, а дійсно були б отримані в разі, якщо б відповідач не здійснював протиправних дій.

2) Відмовляючи у задоволенні позову у справі, апеляційний суд положень норм матеріального права щодо підстав для настання цивільно-правової відповідальності у виді відшкодування збитків (упущеної вигоди) не врахував, обґрунтування, чому саме не погоджується з висновками суду першої інстанції, у постанові не навів. Апеляційний суд помилково обмежився посиланням на недотримання позивачем положень Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок

самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 р. № 963, як виключної підстави для розрахунку розміру збитків, що є, за висновком цього суду, наслідком відсутності у діях відповідача елементів складу цивільного правопорушення та неможливості покладення на останнього обов'язку з відшкодування завданих позивачеві збитків.

Дійсно, відповідно до положень ч. 3 ст. 157 ЗК України порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам встановлюється Кабінетом Міністрів України. Проте норми матеріального права, які регулюють спірні правовідносини, не встановлюють обов'язку позивача підтвердити свої вимоги виключно розрахунками, зробленими відповідно до згаданої Методики (ч. 2 ст. 34 ГПК України) *(постанова Верховного Суду України від 14 червня 2017 р. у справі № 3-463гс17).*

Спори, що виникають із зобов'язань у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави

1. Розпорядження міською радою майном на підставі прийнятого акта і укладеного договору, які у подальшому судовим рішенням визнано недійсними, не може бути оцінено як вираження волі територіальної громади на таке розпорядження, а тому наявні підстави для задоволення позову та витребування майна на підставі ст. 388 ЦК України *(постанови Верховного Суду України від 25 січня 2017 р. у справі № 3-1533гс16 та від 15 березня 2017 р. у справі № 3-1515гс16).*

2. 1) З моменту виникнення права власності на нерухоме майно у власника виникає обов'язок оформити та зареєструвати речове право на відповідну земельну ділянку, розташовану під цією будівлею.

2) Статтею 1212 ЦК України досить широко визначено підстави виникнення зобов'язань у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави. Втім, предметом регулювання інституту безпідставного отримання чи збереження майна є відносини, що виникають у зв'язку з безпідставним отриманням чи збереженням майна і не врегульовані спеціальними інститутами цивільного права.

3) За змістом п. 4 ч. 3 ст. 1212 ЦК України положення гл. 83 ЦК України застосовується також до вимог про відшкодування шкоди особою, яка незаконно набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи.

Згідно із загальними положеннями законодавства про відшкодування завданої шкоди таке відшкодування є мірою відповідальності. Разом з тим обов'язок набувача повернути безпідставно набуте (збережене) майно потерпілому не належить до заходів відповідальності, оскільки боржник при цьому не несе жодних майнових втрат — він зобов'язується повернути тільки майно, яке безпідставно утримував (зберігав). На відміну від зобов'язань, які виникають із завдання шкоди, для відшкодування шкоди за п. 4 ч. 3 ст. 1212 ЦК України вина не має значення, оскільки важливий сам факт неправомірного набуття (збереження) майна однією особою за рахунок іншої.

4) З часу виникнення права власності на нерухоме майно у власника виник і обов'язок укласти та зареєструвати договір оренди на спірну земельну ділянку. Оскільки зазначеного обов'язку відповідач не виконав, то без законних на те підстав зберігав у себе майно — кошти за оренду землі *(постанови Верховного Суду України від 12 квітня 2017 р. у справах № 3-1345гс16, 3-1347гс16).*

Справи про банкрутство

Відповідно до ч. 3 ст. 8 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі — Закон) у касаційному порядку можуть бути оскаржені постанови апеляційного господарського суду, прийняті за результатами перегляду таких судових рішень: ухвали про порушення справи про банкрутство, ухвали про визнання недійсними правочинів (договорів) боржника, ухвали за результатами розгляду грошових вимог кредиторів, ухвали про звільнення (усунення, припинення повноважень) арбітражного керуючого, ухвали про перехід до наступної судової процедури, ухвали про затвердження плану санації, ухвали про припинення провадження у справі про банкрутство, а також постанови про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури.

Отже, наведений перелік судових рішень, що підлягають оскарженню в касаційному порядку, є вичерпним.

Системний аналіз зазначених норм права дає підстави для висновку, що з моменту порушення стосовно боржника справи про банкрутство він перебуває в особливому правовому режимі, і спеціальні норми Закону мають пріоритет у застосуванні при розгляді справ про банкрутство щодо інших законодавчих актів України, тому положення ч. 3 ст. 8 Закону слід розуміти як такі, що встановлюють деякі особливості та обмеження у реалізації права на касаційне оскарження судових рішень у процедурі банкрутства, що полягають, зокрема, у завершенні розгляду питання про оплату послуг і відшкодування витрат ліквідатора із завершенням відповідного апеляційного провадження.

Враховуючи викладене, суд касаційної інстанції, переглядаючи судові рішення першої та апеляційної інстанцій у справі в частині оплати послуг і відшкодування витрат ліквідатора товариства, діяв не як суд, встановлений законом, тому постанову Вищого господарського суду України в зазначеній частині у цій справі було скасовано *(постанова Верховного Суду України від 25 травня 2017 р. у справі № 3-202гс17).*

Спори, пов'язані з виконанням судових рішень

Відмовляючи у задоволенні заяви про визнання наказу господарського суду таким, що не підлягає виконанню, суди всіх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про відсутність підстав для задоволення такої заяви відповідно до положень ч. 4 ст. 117 ГПК України з огляду на те, що припинення грошових зобов'язань боржника, стосовно якого порушено провадження у справі про банкрутство, шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог, а також індивідуальне задоволення вимог окремого кредитора не допускається, якщо при цьому порушуються інтереси інших кредиторів або черговість задоволення їх вимог, установлена законом *(постанова Верховного Суду України від 8 лютого 2017 р. у справі № 3-1235гс16).*

Господарський процес

1. Всупереч вимогам статей 111^7, 111^9, 114 ГПК України Вищий господарський суд України, не встановивши процесуальних порушень, допущених апеляційним судом при перегляді за нововиявленими обставинами судових рішень у справі, додатково дослідив і перевірив докази на предмет наявності нововиявлених обставин, а також надав нову правову оцінку цим обставинам, кваліфікувавши їх як нововиявлені.

Отже, Вищий господарський суд України вийшов за межі своїх повноважень і порушив наведені вище норми процесуального права, тобто діяв не як суд, встановлений законом, у розумінні ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція).

З огляду на зазначене постанова Вищого господарського суду України від 13 грудня 2016 р. у цій справі (стосовно перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами) перешкоджала належному здійсненню судового провадження та реалізації товариством гарантованого Конвенцією права на суд, тому цю постанову було скасовано з передачею справи в цій частині на розгляд до суду касаційної інстанції.

Оскільки в результаті скасування постанови Вищого господарського суду України стосовно перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами відпала єдина підстава для відмови у задоволенні заяви товариства про поворот виконання рішення господарського суду першої інстанції, то підлягала скасуванню також і постанова Вищого господарського суду України від 13 грудня 2016 р. у розглянутій справі (щодо розгляду заяви про поворот виконання рішення) із передачею справи в цій частині на розгляд до суду касаційної інстанції *(постанова Верховного Суду України від 13 березня 2017 р. у справі № 3-1629гс16).*

2. Аналіз статей 111^7, 111^9 ГПК України дає підстави для висновку, що за змістом своїх повноважень суд касаційної інстанції не наділений правом припиняти апеляційне провадження у справі. Разом з тим підстави припинення провадження у справі, передбачені ст. 80 цього Кодексу, нічого спільного з припиненням апеляційного провадження не мають і містять зовсім інше процесуальне навантаження.

Відповідно до ст. 111^7 ГПК України касаційна інстанція на підставі встановлених фактичних обставин справи перевіряє застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права. Касаційна інстан-

ція не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові господарського суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати нові докази або додатково перевіряти докази.

Суд касаційної інстанції, посилаючись на відсутність підстав для поновлення строку для подання апеляційної скарги у справі, здійснив переоцінку доказів, наведених на обґрунтування клопотання про поновлення процесуального строку, та дійшов висновку щодо причин пропуску строку на апеляційне оскарження, фактично діючи як суд апеляційної інстанції.

Не розглянувши справу по суті спору, суд касаційної інстанції дійшов передчасного висновку про відсутність факту порушення прав товариства рішенням, прийнятим судом першої інстанції.

Отже, Вищий господарський суд України вийшов за межі своїх повноважень і порушив наведені вище норми процесуального права, тобто діяв не як суд, встановлений законом *(постанова Верховного Суду України від 25 травня 2017 р. у справі № 3-112гс17).*

3. Аналіз положень Закону України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI «Про судовий збір» дає підстави для висновку, що в контексті визначення розміру судового збору за подання апеляційної скарги «ставка, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви» має визначатися за розміром ставок, встановлених ст. 4 цього Закону на момент пред'явлення відповідного позову. Об'єктом, з якого розраховується розмір ставки судового збору за подання апеляційної скарги, є саме позовна заява (зустрічна позовна заява), а базою для такого розрахунку — ставка судового збору, що підлягала сплаті при поданні відповідної позовної заяви (у разі об'єднання в одній заяві вимог майнового та/або немайнового характеру, декількох вимог немайнового характеру — загальна сума усіх вимог у відсотковому співвідношенні до ціни позову та/або у фіксованому розмірі).

Оскільки кожна позовна заява є самостійним, окремим об'єктом справляння судового збору, то за подання апеляційної скарги на рішення суду судовий збір справляється у відсотковому співвідношенні до розміру судового збору, що підлягав сплаті при поданні кожної окремої відповідної позовної заяви, незалежно від оспорюваної суми, зменшення розміру судового збору судом на підставі ст. 8 зазначеного Закону і розподілу судом при ухваленні рішення судових витрат пропорційно до задоволеної чи відхиленої частини вимог.

Так, зокрема, у разі оскарження в апеляційному порядку судового рішення, ухваленого за наслідками розгляду первісного та зустрічного позовів, якщо сторона не згодна з таким рішенням у цілому, судовий збір має сплачуватися з урахуванням результатів розгляду як первісного, так і зустрічного позовів, а в разі оскарження судового рішення лише в частині вирішення одного із позовів судовий збір має сплачуватися, виходячи із розміру ставки, що підлягала сплаті при поданні відповідного позову *(постанова Верховного Суду України від 31 травня 2017 р. у справі № 3-164гс17).*

Інші справи

Предмет спору у справі — визнання протиправними дій товариства, зокрема невиконання вимог п. 6.1.5 його колективного договору — неперерахування на розрахунковий рахунок первинної профспілкової організації у повному обсязі коштів для придбання санаторно-курортних путівок і зобов'язання товариства перерахувати на цей рахунок суму недорахованих коштів для придбання згідно з п. 6.1.5 колективного договору товариства санаторно-курортних путівок.

Висновок суду касаційної інстанції про припинення провадження у справі визнано законним та обґрунтованим, оскільки конфлікт, який виник між сторонами, є колективним трудовим спором відповідно до ст. 2 Закону України від 3 березня 1998 р. № 137/98-ВР «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», тому розгляду цього спору в судовому порядку законодавством України не передбачено.

Оскільки у разі виникнення трудових конфліктів відбувається зіткнення інтересів сторін трудових правовідносин, у такому разі застосовується примирно-третейський порядок їх вирішення *(постанова Верховного Суду України від 7 червня 2017 р. у справі № 3-115гс17).*

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановах, прийнятих за результатами розгляду справ із підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за І півріччя 2017 р.*

Підрозділ 1.4. Спори щодо визнання правочину недійсним

1.4.1. Зміст правочину не може суперечити ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, а недодержання стороною (сторонами) правочину в момент його вчинення цих вимог є підставою для визнання недійсності відповідного правочину (ч. 1 ст. 203, ч. 1 ст. 215 ЦК України).

Згідно з частинами 2, 3 ст. 215 ЦК України недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин). У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається. Якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна зі сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, установлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним (оспорюваний правочин). Загальним правовим наслідком недійсності правочину (ст. 216 ЦК України) є реституція, яка застосовується як належний спосіб захисту цивільного права та інтересу за наявності відносин, які виникли у зв'язку із вчиненням особами нікчемного правочину та внаслідок визнання його недійсним.

Той факт, що встановлені ухвалою суду про забезпечення позову обмеження не були зареєстровані у відповідному державному реєстрі, ведення якого передбачено Законом України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», не може слугувати підставою для висновку про відсутність таких обмежень і про те, що відповідач має право вільно розпоряджатися нерухомим майном, якщо про встановлену судом заборону відчужувати майно відповідачу було відомо *(постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 18 січня 2017 р. у справі № 6-2552цс16)*.

1.4.2. Положення ч. 1 ст. 216 ЦК України не можуть застосовуватись як підстави позову про повернення переданого на виконання недійсного правочину майна, яке було відчужене третій особі. Не підлягають задоволенню позови власників майна про визнання недійсними таких правочинів щодо відчуження цього майна, які були вчинені після недійсного правочину.

Положення ст. 388 ЦК України можуть застосовуватись як підстави позову про повернення майна від добросовісного набувача, якщо майно вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно, не з їхньої волі іншим шляхом, і було відчужене третій особі за умови, що між власником та володільцем майна не існує жодних юридичних відносин.

Таким чином, одночасне пред'явлення віндикаційного позову про витребування майна із чужого незаконного володіння (позову власника, позбавленого володіння майном, про витребування майна від його володільця) та негаторного позову про визнання правочину недійсним із застосування реституції (позову про захист права від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння), тобто одночасне застосування статей 216 і 388 ЦК України, є помилковим, оскільки віндикаційний і негаторний позови вважаються взаємовиключними.

Крім того, права особи, яка вважає себе власником майна, підлягають захисту шляхом задоволення позову до володільця з використанням правового механізму, установленого ст. 1212 ЦК України, у разі наявності правових відносин речово-правового характеру безпосередньо між власником та володільцем майна.

Такий спосіб захисту можливий шляхом застосування кондикційного позову, якщо для цього існують підстави, передбачені ст. 1212 ЦК України, які дають право витребувати в набувача це майно *(постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 18 січня 2017 р. у справі № 6-2723цс16)*.

1.4.3. Правом оспорювати правочин і вимагати проведення реституції ЦК України наділяє не лише сторону (сторони) правочину, але й інших,

* Продовження. Початок матеріалу опубліковано в журналі за 2017 р. № 8. — С. 17—29.

третіх осіб, що не є сторонами правочину, визначаючи їх статус як «заінтересовані особи» (статті 215, 216 ЦК України).

Статтею 124 Конституції України визначено принцип обов'язковості судових рішень, який із огляду на положення статей 14, 153 ЦПК України поширюється також на ухвалу суду про накладення арешту на майно підсудного в межах розгляду цивільного позову у кримінальній справі. Накладення арешту на майно застосовується як спосіб забезпечення цивільного позову (ст. 152 ЦПК).

Забезпечення позову по суті — це обмеження суб'єктивних прав, свобод та інтересів відповідача або пов'язаних із ним інших осіб з метою забезпечення реалізації в майбутньому актів правосуддя і задоволених вимог позивача (заявника). Зазначені обмеження встановлюються ухвалою суду, вони діють до заміни судом виду забезпечення позову або скасування заходів забезпечення позову. Тому той факт, що встановлені ухвалою суду обмеження не були зареєстровані у відповідному державному реєстрі, ведення якого передбачено Законом України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», не може слугувати підставою для висновку про відсутність таких обмежень і про те, що відповідач має право вільно розпоряджатися нерухомим майном, якщо про встановлену судом заборону відчужувати майно відповідачу було відомо (встановлено, що відповідачка була присутня в судовому засіданні під час прийняття судом ухвали про накладення арешту на її майно, а отже добре обізнана в цьому).

Із огляду на зазначене та встановлені судами в справі, яка переглядалася, обставини і факти, помилковим був висновок судів про те, що як спірні земельні ділянки, так і сам житловий будинок, який на них знаходиться, станом на час укладення оспорюваних договорів під забороною на відчуження фактично не перебували, а права позивачки укладенням цього договору не порушені.

Звертаючись до суду з позовом на обґрунтування своїх вимог позивачка посилалася як на фіктивність правочинів, так і на порушення вимог закону при їх укладенні *(постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 лютого 2017 р. у справі № 6-2360цс16).*

1.4.4. За загальновизнаним принципом права закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. До події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце. Акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ним чинності. Заборона зворотної дії є однією з важливих складових принципу правової визначеності.

Принцип неприпустимості зворотної дії в часі нормативних актів був закріплений в міжнародно-правових актах, зокрема і в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 7).

Водночас Конституція України передбачає зворотну дію законів та інших нормативно-правових актів у часі у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують юридичну відповідальність особи.

Отже, норми Закону № 5405-VI від 2 жовтня 2012 р., якими ЦК України доповнено ст. 1057^1, набрали чинності 4 листопада 2012 р., тобто після укладення спірного іпотечного договору, який було укладено 24 квітня 2008 р., та додаткового договору до нього від 1 вересня 2009 р., що виключає можливість застосування зазначеної норми до спірних правовідносин *(постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 лютого 2017 р. у справі № 6-2705цс16).*

1.4.5. За змістом ч. 1 ст. 203, ч. 1 ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами 1—3, 5, 6 ст. 203 цього Кодексу, і, зокрема, коли зміст правочину суперечить ЦК України, іншим актам цивільного законодавства.

Отже, підставою недійсності правочину є недодержання стороною (сторонами) вимог щодо відповідності змісту правочину ЦК України та іншим актам цивільного законодавства саме на момент вчинення правочину.

За змістом ст. 60 СК України майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності, якщо не доведено протилежне.

За ст. 65 СК України для укладення одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, а також договорів стосовно цінного майна, згода другого з подружжя має бути подана письмово.

За нормами ч. 4 ст. 203 ЦК України правочин має вчинятись у формі, встановленій законом.

Отже, згода одного з подружжя на відчуження цінного спільного сумісного майна має бути надана в письмовій формі.

Разом з тим відсутність такої згоди сама по собі не може бути підставою для визнання договору, укладеного одним із подружжя без згоди другого з подружжя, недійсним.

Так, п. 6 ст. 3 ЦК України до засад цивільного законодавства віднесено, серед іншого, добросовісність.

Відповідно до ч. 2 ст. 369 ЦК України та ч. 2 ст. 65 СК України при укладенні одним із подружжя договору щодо розпорядження спільним майном вважається, що він діє за згодою другого з подружжя.

З аналізу зазначених норм закону у їх взаємозв'язку слід дійти висновку, що укладення одним із подружжя договору щодо розпорядження спільним майном без згоди другого з подружжя може бути підставою для визнання такого договору недійсним лише в тому разі, якщо судом буде встановлено, що той з подружжя, який уклав договір щодо спільного майна, та третя особа — контрагент за таким договором, діяли недобросовісно, зокрема, що третя особа знала чи за обставинами справи не могла не знати про те, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності, і що той із подружжя, який укладає договір, не отримав згоди на це другого з подружжя.

Пунктом 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) передбачено, що кожен має право на розгляд його справи судом.

Європейський суд з прав людини, юрисдикція якого поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції (п. 1 ст. 32 Конвенції), наголошує, що позовна давність — це законне право правопорушника уникнути переслідування або притягнення до суду після закінчення певного періоду після скоєння правопорушення. Застосування строків позовної давності має кілька важливих цілей, а саме: забезпечувати юридичну визначеність і остаточність, захищати потенційних відповідачів від прострочених позовів, та запобігати несправедливості, яка може статися в разі, якщо суди будуть змушені вирішувати справи про події, що мали місце у далекому минулому, спираючись на докази, які вже, можливо, втратили достовірність і повноту із плином часу (п. 51 рішення від 22 жовтня 1996 р. за заявами № 22083/93, 22095/93 у справі «Стаббінгс та інші проти Сполученого Королівства»; п. 570 рішення від 20 вересня 2011 р. за заявою № 14902/04 у справі «ВАТ «Нафтова компанія «Юкос» проти Росії»).

Порівняльний аналіз термінів «довідався» та «міг довідатися», що містяться в ст. 261 ЦК України, дає підстави для висновку про презумпцію можливості та обов'язку особи знати про стан своїх майнових прав, а тому доведення факту, через який позивач не знав про порушення свого цивільного права і саме з цієї причини не звернувся за його захистом до суду, недостатньо.

Позивач повинен також довести той факт, що він не міг дізнатися про порушення свого цивільного права, що також випливає із загального правила, встановленого ст. 60 ЦПК України, про обов'язковість доведення стороною спору тих обставин, на котрі вона посилається як на підставу своїх вимог та заперечень. Відповідач, навпаки, мусить довести, що інформацію про порушення можна було отримати раніше *(постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 лютого 2017 р. у справі № 6-17цс17).*

1.4.6. З огляду на приписи статей 92, 203, 215 ЦК України, договір, укладений від імені юридичної особи її виконавчим органом (директором) з третьою особою, може бути визнаний недійсним із підстав порушення цим органом установленого обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи, якщо відповідні обмеження існували на момент укладення оспорюваного договору.

У разі визнання судом недійсним рішення загальних зборів учасників товариства, яким визначені повноваження виконавчого органу, це рішення є недійсним з моменту його прийняття. Для вирішення в подальшому спору про визнання недійсним договору, укладеного виконавчим органом товариства в той період, коли рішення загальних зборів учасників товариства було дійсне, зазначена обставина має правове значення. Вона підтверджує, що станом на час укладення оспорюваного договору повноважень щодо представництва юридичної особи у виконавчого органу не було чи вони були обмежені.

Разом з тим ч. 3 ст. 92 ЦК України встановлює виняток із загального правила щодо визначення правових наслідків вчинення правочину представником із перевищенням повноважень. Для третьої особи, яка уклала договір із юридичною особою, обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи, в тому числі й повноважень виконавчого органу товариства, загалом не мають юридичної сили, хоча б відповідні обмеження й існували на момент укладення договору.

Із огляду на зазначене, визнання судом недійсним рішення загальних зборів учасників товариства саме по собі не може слугувати єдиною підставою для висновку про недійсність договору. Такий договір може бути визнаний недійсним із

зазначених підстав у тому разі, якщо буде встановлено, що сама третя особа, контрагент юридичної особи за договором, діяла недобросовісно і нерозумно *(постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 13 березня 2017 р. у справі № 6-147цс17).*

1.4.7. На захист прав третіх осіб, які вступають у правовідносини з юридичними особами, в тому числі укладають з юридичними особами договори різних видів, ч. 3 ст. 92 ЦК України передбачено, що орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень. У відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження.

Таким чином, ч. 3 ст. 92 ЦК України встановлює виняток із загального правила щодо визначення правових наслідків вчинення правочину представником з перевищенням повноважень (статті 203, 241 ЦК України). Для третьої особи, яка уклала з юридичною особою договір, обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи загалом не мають юридичної сили, хоча б відповідні обмеження й існували на момент укладення договору.

Таке обмеження повноважень набуває юридичної сили для третьої особи в тому випадку, якщо саме вона (третя особа), вступаючи у відносини з юридичною особою та укладаючи договір, діяла недобросовісно або нерозумно, зокрема, достеменно знала про відсутність в органу юридичної особи чи її представника необхідного обсягу повноважень або повинна була, проявивши принаймні розумну обачність, знати про це. Тягар доказування недобросовісності та нерозумності в поведінці третьої особи несе юридична особа.

Із огляду на приписи статей 92, 237—239, 241 ЦК України для визнання недійсним договору, укладеного юридичною особою з третьою особою, з підстави порушення установленого обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи, не має самостійного юридичного значення сам по собі факт перевищення повноважень органом чи особою, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, як і сам по собі факт скасування довіреності представнику, який у період її чинності здійснював свої права та виконував обов'язки за цією довіреністю.

Такий договір може бути визнаний недійсним із зазначених підстав у тому разі, якщо буде встановлено, що сама третя особа, контрагент юридичної особи за договором, діяла недобросовісно і нерозумно. Тобто третя особа знала або за всіма обставинами, проявивши розумну обачність, не могла не знати про обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи чи про припинення дії довіреності, виданої представнику юридичної особи, який укладає договір від її імені.

За ч. 2 ст. 3 ЦПК України у випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, або державні чи суспільні інтереси.

Одним з таких органів є прокуратура, на яку п. 2 ст. 121 Конституції України покладено представництво інтересів держави у випадках, визначених законом.

Відповідно до частин 1, 5 ст. 261 ЦК України перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Виходячи зі змісту статей 256, 261 ЦК України позовна давність є строком пред'явлення позову як безпосередньо особою, право якої порушене, так і тими суб'єктами, які уповноважені законом звертатися до суду з позовом в інтересах іншої особи — носія порушеного права (інтересу).

При цьому як у випадку пред'явлення позову самою особою, право якої порушене, так і в разі пред'явлення позову в інтересах цієї особи іншою уповноваженою на це особою, відлік позовної давності обчислюється з того самого моменту, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення її права або про особу, яка його порушила.

Таким чином, положення закону про початок перебігу позовної давності поширюється й на звернення прокурора до суду із заявою про захист державних інтересів.

З огляду на положення ст. 261 ЦК України, ст. 45 ЦПК України суди повинні були з'ясувати, з якого моменту у прокурора виникло право на звернення до суду з позовом в інтересах держави. Це право пов'язане з моментом, коли саме повноважному органу, право якого порушене, стало відомо про таке порушення.

Враховуючи те, що прокурор пред'явив позов у інтересах держави в особі Міністерства

оборони України, суди не з'ясували, коли саме зазначений орган довідався або міг довідатися про порушення його права *(постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 12 квітня 2017 р. у справі № 6-72цс17).*

1.4.8. Статтею 124 Конституції України визначено принцип обов'язковості судових рішень, який із огляду на положення статей 14, 153 ЦПК України поширюється також на ухвалу суду про забезпечення позову.

При цьому відповідно до ч. 3 ст. 151 ЦПК України забезпечення позову допускається на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття заходів забезпечення може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду.

Отже, метою забезпечення позову є вжиття судом, у провадженні якого знаходиться справа, заходів щодо охорони матеріально-правових інтересів позивача від можливих недобросовісних дій з боку відповідача, щоб забезпечити позивачу реальне та ефективне виконання судового рішення, якщо воно буде прийняте на користь позивача, в тому числі з метою запобігання потенційним труднощам у подальшому виконанні такого рішення.

Враховуючи особливості мети забезпечення позову, суд розглядає заяву про забезпечення позову в день її надходження, копія ухвали про забезпечення позову надсилається заявнику та заінтересованим особам негайно після її постановлення. Така ухвала суду виконується негайно в порядку, встановленому для виконання судових рішень. Крім того, навіть оскарження ухвали про забезпечення позову не зупиняє її виконання та не перешкоджає подальшому розгляду справи (ст. 153 ЦПК України).

Забезпечення позову по суті — це обмеження суб'єктивних прав, свобод та інтересів відповідача або пов'язаних з ним інших осіб з метою забезпечення реалізації в майбутньому актів правосуддя і задоволених вимог позивача (заявника).

Зазначені обмеження встановлюються ухвалою суду і вони діють до заміни судом виду забезпечення позову або скасування заходів забезпечення позову (ст. 154 ЦПК України).

Тому той факт, що встановлені ухвалою суду обмеження не були зареєстровані у відповідному державному реєстрі, ведення якого передбачене Законом України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», не може слугувати підставою для висновку про відсутність таких обмежень і про існування у відповідача права вільно розпоряджатися нерухомим майном, якщо про встановлену судом заборону відчужувати майно йому було відомо *(постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 травня 2017 р. у справі № 6-640цс17).*

1.4.9. Згідно з ч. 3 ст. 65 СК України для укладення одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, а також договорів стосовно цінного майна, згода другого з подружжя має бути подана письмово.

За змістом ч. 1 ст. 203, ч. 1 ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, установлених частинами 1—3, 5, 6 ст. 203 цього Кодексу, і, зокрема, коли зміст правочину суперечить ЦК України, іншим актам цивільного законодавства.

Законодавством не встановлено недійсності правочину при відчуженні спільного сумісного майна подружжя без письмової згоди одного з подружжя, а тому при розгляді спорів про розподіл цінного спірного майна та визнання недійсними правочинів з відчуження такого майна без письмової згоди одного з подружжя, за наявності згоди другого з подружжя, суди мають виходити з права одного з подружжя на відповідну компенсацію вартості відчуженого не в інтересах сім'ї майна.

Пунктом 6 ст. 3 ЦК України до засад цивільного законодавства віднесено, серед іншого, добросовісність.

Відповідно до ч. 2 ст. 369 ЦК України та ч. 2 ст. 65 СК України при укладенні одним з подружжя договору щодо розпорядження спільним майном вважається, що він діє за згодою другого з подружжя.

З аналізу зазначених норм закону у їх взаємозв'язку можна зробити висновок, що укладення одним з подружжя договору щодо розпорядження спільним майном без згоди другого з подружжя може бути підставою для визнання такого договору недійсним лише в тому разі, якщо суд установить, що той з подружжя, хто уклав договір щодо спільного майна, та третя особа — контрагент за таким договором, діяли недобросовісно, зокрема, що третя особа знала чи за обставинами справи не могла не знати про те, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності, і що той з подружжя, хто укладає договір, не отримав згоди на це другого з подружжя *(постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 червня 2017 р. у справі № 6-3058цс16).*

Підрозділ 1.5. Спори, що виникають із договорів позики, кредитних договорів

1.5.1. Договір позики є двостороннім правочином, а також одностороннім договором, адже після його укладення всі обов'язки за договором позики, у тому числі повернення предмета позики або відповідної кількості речей того ж роду й такої ж якості, несе позичальник, а позикодавець набуває за цим договором тільки права.

За своєю суттю розписка про отримання в борг грошових коштів є документом, який видає боржник кредитору за договором позики, підтверджуючи як його укладення, так і умови договору, а також засвідчуючи отримання від кредитора певної грошової суми або речей.

Отже, досліджуючи боргові розписки чи договори позики, суди повинні виявляти справжню правову природу укладеного договору, а також надавати оцінку всім наявним доказам і залежно від установлених результатів — робити відповідні правові висновки *(постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 18 січня 2017 р. у справі № 6-2789цс16; від 1 березня 2017 р. у справі № 6-284цс17).*

1.5.2. Згідно зі ст. 524 ЦК України зобов'язання має бути виражене у грошовій одиниці України — гривні.

Відповідно до ч. 1 ст. 533 ЦК України грошове зобов'язання має бути виконане у гривнях.

Отже, гривня як національна валюта є єдиним законним платіжним засобом на території України.

Разом з тим ч. 2 ст. 524 та ч. 2 ст. 533 ЦК України допускають, що сторони можуть визначити в грошовому зобов'язанні грошовий еквівалент в іноземній валюті.

У такому разі сума, що підлягає сплаті за зобов'язанням, визначається в гривнях за офіційним курсом Національного банку України, встановленим для відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом *(постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 березня 2017 р. у справі № 6-284цс17).*

1.5.3. Згідно зі ст. 16 ЦПК України не допускається об'єднання в одне провадження вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства, якщо інше не встановлено законом.

Розгляд справ між юридичними особами віднесено до компетенції господарського суду.

За змістом ст. 554 ЦК України поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки.

Отже, якщо за умовами окремих договорів поруки поручителі взяли на себе зобов'язання самостійно відповідати перед кредитором за виконання грошових зобов'язань боржником за кредитним договором, то кредитна заборгованість підлягає стягненню з кожного поручителя окремо, а не з усіх поручителів у солідарному порядку *(постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 1 березня 2017 р. у справі № 6-923цс16).*

1.5.4. Відповідно до ст. 2 Закону України від 2 вересня 2014 р. № 1669-VII «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» (далі — Закон № 1669-VII; у редакції, чинній на момент розгляду справи в суді) на час проведення антитерористичної операції забороняється нарахування пені та/або штрафів на основну суму заборгованості із зобов'язань за кредитними договорами та договорами позики з 14 квітня 2014 р. громадянам України, які зареєстровані та постійно проживають або переселилися у період з 14 квітня 2014 р. з населених пунктів, визначених у затвердженому Кабінетом Міністрів України переліку, де проводилася антитерористична операція, а також юридичним особам та фізичним особам — підприємцям, що провадять (провадили) свою господарську діяльність на території населених пунктів, визначених у затвердженому Кабінетом Міністрів України переліку, де проводилася антитерористична операція.

Банки та інші фінансові установи, а також кредитори зобов'язані скасувати зазначеним у цій статті особам пеню та/або штрафи, нараховані на основну суму заборгованості із зобов'язань за кредитними договорами і договорами позики у період проведення антитерористичної операції.

Отже, при обчисленні розміру стягуваної заборгованості за кредитними договорами з громадян України, які зареєстровані та постійно проживають або переселилися у період з 14 квітня 2014 р. з населених пунктів, визначених у затвердженому Кабінетом Міністрів України переліку, де проводилася антитерористична операція, суди повинні враховувати вимоги ст. 2 Закону № 1669-VII *(постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13 березня 2017 р. у справі № 6-2879цс16).*

1.5.5. Згідно з ч. 1 ст. 1054 ЦК України за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

За ч. 1 ст. 1049 ЦК України позичальник зобов'язаний повернути позикодавцеві позику (грошові кошти у такій самій сумі або речі, визначені родовими ознаками, у такій самій кількості, такого самого роду та такої самої якості, що були передані йому позикодавцем) у строк та в порядку, що встановлені договором.

Виконання зобов'язання може забезпечуватися заставою (ч. 1 ст. 546 ЦК України).

Іпотекою є застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи (ст. 575 ЦК України).

Відповідно до ст. 1 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (далі — Закон № 898-IV) іпотека — це вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому цим Законом.

Згідно з ч. 1 ст. 7 цього Закону за рахунок предмета іпотеки іпотекодержатель має право задовольнити свою вимогу за основним зобов'язанням у повному обсязі або в частині, встановленій іпотечним договором, що визначена на час виконання цієї вимоги, включаючи сплату процентів, неустойки, основної суми боргу та будь-якого збільшення цієї суми, яке було прямо передбачене умовами договору, що обумовлює основне зобов'язання.

Відповідно до ч. 1 ст. 33 Закону № 898-IV в разі невиконання або неналежного виконання боржником основного зобов'язання іпотекодержатель вправі задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки. Право іпотекодержателя на звернення стягнення на предмет іпотеки також виникає з підстав, установлених ст. 12 цього Закону.

Право вибору конкретного способу звернення стягнення на предмет іпотеки покладається на іпотекодержателя. Відповідно до ч. 1 ст. 11 ЦПК України суди повинні розглядати питання про можливість застосування звернення стягнення на предмет іпотеки у спосіб, заявлений у позовній вимозі. При цьому здійснення особою права на захист не може ставитися в залежність від застосування нею інших способів правового захисту.

Відповідно до ст. 599 ЦК України зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином.

Належним виконанням зобов'язання є виконання, прийняте кредитором, у результаті якого припиняються права та обов'язки сторін зобов'язання.

Звернення стягнення на предмет іпотеки повинне задовольнити вимоги кредитора за основним зобов'язанням, і тільки ця обставина може бути підставою для припинення зобов'язання, що вважається виконаним згідно зі ст. 599 ЦК України *(постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13 березня 2017 р. у справі № 6-224цс14).*

1.5.6. Згідно з ч. 4 ст. 267 ЦК України сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові.

За кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти (ч. 1 ст. 1054 ЦК України).

Строк виконання боржником кожного щомісячного зобов'язання згідно з ч. 3 ст. 254 ЦК України спливає у відповідне число останнього місяця строку.

Якщо умовами кредитного договору передбачено окремі самостійні зобов'язання боржника про повернення боргу щомісяця частинами та встановлено самостійну відповідальність боржника за невиконання цього обов'язку, то в разі неналежного виконання позичальником цих зобов'язань позовна давність за вимогами кредитора до нього про повернення заборгованих коштів повинна обчислюватися з моменту настання строку погашення кожного чергового платежу.

У справі, яка переглядалася, суди встановили, що боржник узяв на себе зобов'язання повернути суму кредитів з відповідними процентами, сплачуючи її частинами (щомісячними платежами).

Таким чином, умовами кредитних договорів установлені окремі самостійні зобов'язання, які деталізують обов'язок боржника повернути весь борг частинами. Отже, право кредитора вважається порушеним з моменту недотримання боржником строку погашення кожного

чергового траншу, а отже і початок перебігу позовної давності за кожний черговий платіж починається з моменту порушення строку його погашення.

Суди також установили, що боржник припинив оплату чергових платежів з 12 серпня 2009 р., а позивач звернувся до суду з вимогами про стягнення заборгованості за кредитними договорами 20 листопада 2014 р.

Таким чином, висновок суду першої інстанції про те, що позивач пропустив позовну давність, у межах якої він міг звернутись до суду з вимогою про стягнення з боржника заборгованості за кредитними договорами, ґрунтується на правильному застосуванні норм матеріального права.

За положеннями ст. 264 ЦК України перебіг позовної давності переривається вчиненням особою дії, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку. Позовна давність переривається у разі пред'явлення особою позову до одного з кількох боржників, а також якщо предметом позову є лише частина вимоги, право на яку має позивач. Після переривання перебіг позовної давності починається заново.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове рішення про часткове задоволення позовних вимог, апеляційний суд, з висновком якого погодився суд касаційної інстанції, вважав, що позовна давність до пред'явлених вимог перервалась у зв'язку з направленням боржником 10 грудня 2013 р. та 30 травня 2014 р. до позивача заяв про надання дозволу на продаж заставного майна для погашення кредиту.

Такий висновок апеляційного суду є помилковим, оскільки переривання позовної давності можливе виключно в межах позовної давності, проте з указаними заявами боржник звернувся 10 грудня 2013 р. та 30 травня 2014 р., тобто після спливу позовної давності до пред'явлених позивачем вимог *(постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 29 березня 2017 р. у справі № 6-1996цс16).*

1.5.7. Згідно зі ст. 1054 ЦК України за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові в розмірах та на умовах, установлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

Кредитний договір укладається у письмовій формі (ч. 1 ст. 1055 ЦК України).

У справі, яка переглядалася, суди встановили, що між сторонами укладено кредитний договір шляхом підписання заяви позичальника, в якій указано, що вона разом з Умовами надання споживчого кредиту фізичним особам і тарифами складає між сторонами кредитно-заставний договір.

Натомість зазначені Умови не містять підпису відповідача. При цьому суд не встановив наявності належних і допустимих доказів, які б підтверджували, що саме ці Умови є складовою частиною укладеного між сторонами кредитного договору і що саме ці Умови мав на увазі відповідач, підписуючи заяву позичальника, та, відповідно, чи брав на себе зобов'язання відповідач зі сплати винагороди і неустойки в разі порушення зобов'язання з повернення кредиту, чи в межах позовної давності позивач звернувся до суду з позовом про стягнення заборгованості за кредитним договором *(постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 березня 2017 р. у справі № 6-2320цс16).*

1.5.8. У силу ст. 629 ЦК України договір є обов'язковим для виконання сторонами.

За змістом ч. 1 ст. 261 ЦК України перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила. Тобто позовна давність застосовується лише за наявності порушеного права особи.

Відповідно до ст. 1054 ЦК України за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірах та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти (ч. 1 ст. 1048 цього Кодексу).

Наслідки прострочення позичальником повернення позики визначено ч. 2 ст. 1050 ЦК України. Якщо договором встановлений обов'язок позичальника повернути позику частинами (з розстроченням), то в разі прострочення повернення чергової частини позикодавець має право вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилася, та сплати процентів, належних йому відповідно до ст. 1048 цього Кодексу.

Перебіг позовної давності за вимогами кредитора, які випливають з порушення боржником умов договору (графіка погашення кредиту) про погашення боргу частинами (щомісячними платежами) починається стосовно кожної окремої частини від дня, коли відбулося це порушення.

Позовна давність у таких випадках обчислюється окремо за кожним простроченим платежем *(постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 5 квітня 2017 р. у справі № 6-522цс17).*

1.5.9. Згідно з ч. 1 ст. 1054 ЦК України за кредитним договором банк (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

Відповідно до статей 526, 530, 610, ч. 1 ст. 612 ЦК України зобов'язання повинні виконуватись належним чином, у встановлений термін, відповідно до умов договору та вимог чинного законодавства. Порушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання).

Статтею 599 ЦК України встановлено, що зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином.

За положеннями ст. 1050 ЦК України, якщо позичальник своєчасно не повернув суму позики, він зобов'язаний сплатити грошову суму відповідно до ст. 625 цього Кодексу.

Банк у стані тимчасової адміністрації та ліквідації у своїй діяльності керується Законом України від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (далі — Закон № 4452-VI) та Положенням «Про виведення неплатоспроможного банку з ринку», зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 14 вересня 2012 р. за № 1581/21893 (далі — Положення).

Згідно з підпунктом 2.17 п. 2 розд. V Положення (в редакції, чинній станом на момент виведення банку з ринку) уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі — Фонд) на ліквідацію банку з дня її призначення вживає таких заходів: здійснює відкриття накопичувального рахунку.

Відповідно до підпункту 3.2 п. 3 розд. V Положення з метою забезпечення процедури ліквідації уповноважена особа Фонду на ліквідацію банку ініціює відкриття накопичувального рахунку неплатоспроможного банку в національній валюті та іноземній валюті (за необхідності) в територіальному управлінні НБУ або в Операційному управлінні НБУ.

За змістом підпункту 3.3 п. 3 розд. V Положення після відкриття накопичувального рахунку за розпорядженням уповноваженої особи Фонду на ліквідацію банку залишок коштів із кореспондентського рахунку банку перераховується на накопичувальний рахунок і вживаються заходи щодо закриття кореспондентського рахунку такого банку та виключення його з учасників системи електронних платежів (СЕП) у порядку, визначеному нормативно-правовим актом НБУ, що визначає порядок міжбанківського переказу грошей в Україні в національній валюті, а також повертаються кредиторам розрахункові документи, що не сплачені в строк з вини банку, що враховувалися на відповідному позабалансовому рахунку (якщо такий облік вівся в територіальному управлінні НБУ за договором з таким банком).

Змістом підпункту 3.4 п. 3 розд. V Положення передбачено, що на накопичувальний рахунок банку зараховуються кошти такого банку і надходження на його користь. З цього рахунку проводяться розрахунки з кредиторами й оплата витрат на здійснення процедури ліквідації.

Частинами 1, 2 ст. 45 Закону № 4452-VI передбачено обов'язок Фонду не пізніше робочого дня, наступного за днем отримання рішення НБУ про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку, розмістити інформацію про це на своїй офіційній сторінці в мережі Інтернет, а також здійснити опублікування відомостей про ліквідацію банку та призначення уповноваженої особи Фонду в газетах «Урядовий кур'єр» та «Голос України» не пізніше ніж через сім днів з дня прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку.

Разом з тим за змістом ч. 4 ст. 613 ЦК України боржник за грошовим зобов'язанням не сплачує проценти за час прострочення кредитора, тобто у випадку, якщо кредитор відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником, або не вчинив дій, що встановлені договором, актами цивільного законодавства чи випливають із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту, до вчинення яких боржник не міг виконати свого обов'язку (ч. 1 цієї статті).

Якщо боржник доведе, що не виконав грошового зобов'язання через прострочення кредитора, він звільняється від відповідальності, передбаченої ст. 625 ЦК України, оскільки порушення грошового зобов'язання у вигляді його прострочення боржником не настало і в такому разі вважається, що виконання зобов'язання відстрочено на час прострочення кредитора (ч. 2 ст. 613 цього Кодексу) *(постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 19 квітня 2017 р. у справі № 6-546цс17).*

1.5.10. Відповідно до положень статей 256, 257 ЦК України позовна давність — це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. Загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки.

За зобов'язаннями з визначеним строком виконання перебіг позовної давності починається зі спливом строку виконання.

Дійшовши висновку про переривання перебігу позовної давності на підставі ч. 2 ст. 264 ЦК України, зокрема у зв'язку з пред'явленням банком позову до боржника, суд залишив поза увагою вимоги ч. 3 цієї статті: після переривання перебіг позовної давності починається заново.

Для обчислення позовної давності застосовують загальні положення про обчислення строків, що містяться у статтях 252—255 ЦК України. Відповідно до ст. 253 ЦК України перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок.

Тобто новий строк позовної давності (після його переривання) починає свій перебіг наступного дня після пред'явлення позову.

Зазначивши, що пред'явленням банком позову до відповідача перебіг позовної давності перервався, суд разом з тим з урахуванням вищезазначених вимог закону не встановив, коли почався заново перебіг позовної давності та чи не сплинув він на момент звернення позивача до суду, передчасно відхиливши заяву відповідача про застосування позовної давності.

Відповідно до ч. 4 ст. 267 ЦК України сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові *(постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 7 червня 2017 р. у справі № 6-298цс17).*

1.5.11. Зобов'язання виникають із підстав, передбачених ст. 11 ЦК України, зокрема договорів.

За кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти (ч. 1 ст. 1054 ЦК України).

За ст. 526 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог — відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться.

Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником (ч. 1 ст. 553 ЦК України).

У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя.

Поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки (частини 1, 2 ст. 554 ЦК України).

За змістом ч. 4 ст. 559 ЦК України порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Отже, порука — це строкове зобов'язання, і незалежно від того, встановлено договором чи законом строк її дії, його сплив припиняє суб'єктивне право кредитора.

Відповідно до ч. 1 ст. 251 ЦК України строком є певний період у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення.

Разом з тим із настанням певної події, яка має юридичне значення, законодавець пов'язує термін, який визначається календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати (статті 251, 252 ЦК України).

Таким чином, умови договору поруки про його дію до повного припинення зобов'язань боржника не свідчать про те, що цим договором установлено строк припинення поруки в розумінні ст. 251, ч. 4 ст. 559 ЦК України, тому в цьому випадку підлягають застосуванню норми ч. 4 ст. 559 цього Кодексу про припинення поруки, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Під виконанням сторонами зобов'язання слід розуміти здійснення ними дій щодо реалізації прав і обов'язків, що випливають із зобов'язання, передбаченого договором. Отже, основне зобов'язання полягає не в змісті кредитного договору, а в реально існуючих правовідносинах, які складаються з прав та обов'язків.

Строк виконання боржником кожного щомісячного зобов'язання згідно з ч. 3 ст. 254 ЦК України спливає у відповідне число останнього місяця строку.

Якщо умовами кредитного договору передбачено окремі самостійні зобов'язання боржника про повернення боргу щомісяця частинами та встановлено самостійну відповідальність боржника за невиконання цього обов'язку, то в разі

неналежного виконання позичальником цих зобов'язань позовна давність за вимогами кредитора до нього про повернення заборгованих коштів повинна обчислюватися з моменту настання строку погашення кожного чергового платежу.

Оскільки відповідно до ст. 554 ЦК України поручитель відповідає перед кредитором у тому самому обсязі, що й боржник, то зазначені правила (з урахуванням положень ч. 4 ст. 559 цього Кодексу) повинні застосовуватись і до поручителя.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що в разі неналежного виконання боржником зобов'язань за кредитним договором передбачений ч. 4 ст. 559 ЦК України строк пред'явлення кредитором вимог до поручителя про повернення боргових сум, погашення яких згідно з умовами договору визначено періодичними платежами, повинен обчислюватися з моменту настання строку погашення кожного чергового платежу.

Якщо банк пред'явить вимоги до поручителя пізніше ніж через шість місяців після настання строку для виконання відповідної частини основного зобов'язання, то в силу положень ч. 4 ст. 559 ЦК України порука припиняється в частині певних щомісячних зобов'язань щодо повернення грошових коштів поза межами цього строку.

Разом з тим правовідносини поруки за договором не можна вважати припиненими в іншій частині, яка стосується відповідальності поручителя за невиконання боржником окремих зобов'язань за кредитним договором про погашення кредиту до збігу шестимісячного строку з моменту виникнення права вимоги про виконання відповідної частини зобов'язань.

Таким чином, аналізуючи ч. 4 ст. 559 ЦК України, можна зробити висновок, що застосоване в цій нормі поняття «строк чинності поруки» повинне розглядатися як строк, протягом якого кредитор може реалізувати свої права за порукою як видом забезпечення зобов'язання *(постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 14 червня 2017 р. у справі № 6-1009цс17).*

(Продовження матеріалу буде опубліковано в наступних номерах журналу)

Узагальнення судової практики застосування судами України законодавства про відповідальність за адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення (статті 212[7] — 212[21] Кодексу України про адміністративні правопорушення), та злочини проти виборчих прав і свобод (статті 157—160 Кримінального кодексу України)*

Висновки до розд. I—X

Неоднакову судову практику розгляду справ такої категорії зумовлено здебільшого прогалинами та недоліками законодавчого регулювання, складністю розмежування протиправних дій та різним реагуванням на недотримання вимог ст. 256 КпАП при оформленні протоколів про адміністративні правопорушення.

1. Не завжди особи, уповноважені оформлювати протокол про адміністративне правопорушення за статтями 212[7]—212[21] КпАП, виконують вимоги, передбачені ст. 256 КпАП, положеннями Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції (затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 6 листопада 2015 р. № 1376, який набув чинності 22 грудня 2015 р.; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 1 грудня 2015 р. за № 1496/27941), Порядком оформлення протоколів про адміністративні правопорушення та внесення приписів Національним агентством з питань запобігання корупції (затверджено Рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) від 9 червня 2015 р. № 5; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 25 липня 2016 р. за № 1019/29149), зокрема, не враховують, що диспозиції статей 212[7]—212[21] КпАП — бланкетні, і не зазначають норми виборчого законодавства. Через такі недоліки в оформленні матеріалів суди повертають справи на дооформлення або закривають провадження у справі.

Однак нормами ст. 284 КпАП не передбачено винесення таких постанов, як направлення матеріалів провадження на дооформлення або доопрацювання.

Правильною слід вважати таку судову практику, коли у разі неналежно оформленого протоколу про адміністративне правопорушення (недотримання вимог статей 254, 256, 268 КпАП, зокрема відсутність даних на підтвердження складу адміністративного правопорушення) справа підлягає закриттю із звільненням особи від відповідальності (п. 1 ч. 1 ст. 247, ст. 284 КпАП).

2. На виконання вимог статей 251, 252, 280, 283, 284 КпАП, а також, враховуючи, що статті 212[15] та 212[21] КпАП включено до гл. 15-А «Адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення» представники НАЗК у протоколі про адміністративне правопорушення і суди у постановах повинні зазначати дані про: порушення встановленого законом порядку надання або отримання внеску на підтримку політичної партії, порушення встановленого порядку надання або отримання державного фінансування статутної діяльності політичної партії, а так само

[1] Закінчення. Попередні частини матеріалу опубліковано в журналі за 2016 р. № 11. — С. 33—40, № 12. — 37—46; за 2017 р. № 1. — С. 29—35, № 4. — С. 36—48, № 7. — С. 30—41, № 8. — С. 30—39.

порушення встановленого законом порядку надання або отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму (ст. 212[15] КпАП), порушення встановленого порядку або строків подання фінансового звіту про надходження і використання коштів виборчого фонду, звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру або подання фінансового звіту, оформленого з порушенням встановлених вимог (ст. 212[21] КпАП).

3. При розгляді справ такої категорії слід звертати увагу на те, що за вчинення правопорушень, передбачених статтями 212[15] та 212[21] КпАП адміністративне стягнення може бути накладено відповідно до ч. 3 ст. 38 КпАП протягом трьох місяців з дня його виявлення (а не вчинення, як передбачено іншими статтями), але не пізніше двох років з дня його вчинення.

4. Спрощене викладення судового рішення, без посилання на докази, без конкретизації обставин вчинених дій, без зазначення обов'язкових ознак складу правопорушення, у тому числі кваліфікуючих, за яким дії було кваліфіковано, без врахування, що всі статті гл. 15-А КпАП є бланкетними, — неправильна судова практика.

5. Діями, за які передбачено відповідальність статтями 212[7], 212[8] КпАП, порушуються суб'єктні права виборців, зокрема, право брати участь у виборах/референдумі, тому і в протоколах про адміністративні правопорушення, і в постановах необхідно зазначати, чи призвели такі дії до порушення виборчих прав громадян, скільки таких осіб, чи визнані вони потерпілими.

6. Законодавець визначив назву ст. 212[10] КпАП як «Порушення обмежень щодо ведення передвиборної агітації, агітація в день проведення референдуму». Проте норми Закону України «Про всеукраїнський референдум» забороняють таку агітацію й напередодні дня голосування (дня проведення референдуму). Агітація референдуму закінчується о 24 годині останньої п'ятниці перед днем голосування. Також ст. 212[10] КпАП передбачено відповідальність за порушення обмежень не тільки під час агітації референдуму, а й під час виборчого процесу Президента України, Верховної Ради України, місцевих виборів.

Така невідповідність призводить до неоднакового розуміння та застосування ст. 212[10] КпАП як на стадії досудового провадження, так і під час судового розгляду.

Для формування правильної та однакової судової практики необхідно усунути законодавчу прогалину внесенням змін до назви ст. 212[10] КпАП, привівши її у відповідність з положеннями ст. 71 Закону України «Про всеукраїнський референдум».

7. Місцеві організації партій, кандидати у депутати від яких зареєстровані в багатомандатному виборчому окрузі, кандидати у депутати в одномандатному виборчому окрузі, кандидати на посаду сільського, селищного, міського голови, старости мають право розпочати свою передвиборну агітацію з дня, наступного за днем прийняття відповідною територіальною виборчою комісією рішення про реєстрацію кандидатів (ч. 2 ст. 54 Закону України «Про місцеві вибори»). Відповідальність за проведення передвиборної агітації поза строками, встановленими законом (ст. 212[10] КпАП), може настати тільки під час виборчого процесу.

Агітацію поза строками виборчого процесу слід розцінювати як свободу вираження поглядів (ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

8. Загальним предметом доказування для всіх чотирьох складів правопорушення за статтею 212[13] КпАП є: наявність друкованих матеріалів передвиборної агітації та те, що такі друковані матеріали передвиборної агітації не містять відомостей про установу, що здійснила друк, їх тираж, інформацію про осіб, відповідальних за випуск, або у яких така інформація означена неправильно чи неповно.

9. Для кваліфікації протиправних дій за одним зі складів правопорушення, передбачених ст. 212[13] КпАП, мають бути докази того, що друковані матеріали передвиборної агітації є саме матеріалами передвиборної агітації, а не інформаційним повідомленням, і що особа, щодо якої надруковано матеріали, є суб'єктом виборчого процесу.

10. Виявлення матеріалів передвиборної агітації, щодо яких не здійснюються ніякі активні дії з їх розповсюдження (рознесення, вивішування, роздавання), не містить ознак складу правопорушення у формі розповсюдження у розумінні ч. 2 ст. 212[13] КпАП.

11. Перевезення друкованих матеріалів передвиборної агітації не містить ознак складу правопорушення у формі розповсюдження

(ч. 2 ст. 212[13] КпАП), так само, як і охорона таких матеріалів певною особою без їх рознесення, вивішування, роздавання.

12. Слід розмежовувати поняття «проведення передвиборної агітації у місцях, що заборонені законом» (ст. 212[10] КпАП), «розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами у заборонених законом місцях» (ст. 212[14] КпАП), «порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами» (ст. 212[14] КпАП).

13. За наявності під час виборчого процесу на об'єктах приватної власності інформації щодо партії, особи, які не мають статусу суб'єкта виборчого процесу, і яка не містить гасел голосувати за чи проти цієї особи, партії, таку інформацію (п. 6 ч. 2 ст. 68 Закону України «Про вибори народних депутатів України») може бути кваліфіковано за ч. 5 ст. 68 зазначеного Закону як інформацію з метою популяризації діяльності партії чи роз'яснення позиції партії, кандидата. У діях такої особи немає складу правопорушення за ч. 1 ст. 212[14] КпАП.

14. Розповсюдження друкованих матеріалів передвиборної агітації про кандидатів у депутати, щодо яких немає офіційного рішення Центральної виборчої комісії про реєстрацію, не містить складу правопорушення за ч. 2 ст. 212[13] КпАП, оскільки партія та кандидат не є суб'єктами виборчого процесу. Такі дії містять ознаки складу правопорушення, передбаченого ст. 212[10] КпАП.

За цією ознакою здійснюється розмежування складів правопорушення за ч. 2 ст. 212[13] КпАП і ст. 212[10] КпАП.

15. Загальним предметом доказування для всіх трьох складів правопорушення, передбачених ст. 212[14] КпАП, є наявність агітаційних матеріалів чи матеріалів політичної реклами, і на підтвердження цього необхідно не тільки зазначити, що виявлено агітаційні матеріали чи політичну рекламу, які розміщені незаконно, а й надати докази, чому саме вони вважаються агітаційними або матеріалами політичної реклами.

16. Недоведення до відома населення рішень місцевих органів влади, якими визначено місця для розміщення матеріалів передвиборної агітації, є порушенням ч. 11 ст. 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», ч. 11 ст. 68 Закону України «Про вибори народних депутатів України» та відповідних положень інших виборчих законів і свідчить про відсутність однієї з обов'язкових ознак складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 212[14] КпАП.

17. Розміщення агітаційних матеріалів у місцях, щодо яких немає заборон для розміщення таких матеріалів (ст. 60 Закону України «Про місцеві вибори»), вказує на відсутність ознак складу адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 212[14] КпАП.

18. Виборче законодавство не містить обмежень щодо розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами на об'єктах приватної власності (одязі, приватних будинках, парканах, автомобілях).

19. Обов'язок зняти передвиборні агітаційні матеріали після 24 години останньої п'ятниці напередодні дня голосування Закон України «Про вибори народних депутатів України» покладає на відповідні служби місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (ч. 24 ст. 74 цього Закону). Разом з тим законом не передбачено таку процедуру щодо зазначених матеріалів, розміщених на об'єктах приватної власності.

Вважаємо, це питання також слід врегулювати на законодавчому рівні, зокрема, визначити суб'єкта відповідальності (власник об'єкта приватної власності, відповідні служби місцевих органів влади).

XI. Судова практика застосування законодавства про відповідальність за перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача (ст. 157 КК)

Досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 157—160 Кримінального кодексу України (КК) здійснюють відповідно до ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України слідчі органів Національної поліції.

За ст. 157 КК було засуджено у 2010 р. 7 осіб, у 2011 р. — 2 особи, у 2012 р. — 1 особу, у 2013 р. — 3 особи, у 2014 р. — 1 особу, у 2015 р. — 1 особу, у 2016 р. — 2 особи[1].

[1] За вироками, що набрали законної сили, згідно з даними Державної судової адміністрації України.

Узагальненням судової практики встановлено, що судді в основному правильно кваліфікують протиправні дії. Однак траплялися помилки, які виправлено в апеляційному чи касаційному порядку.

Так, ухвалою від 20 червня 2017 р. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ, розглянувши касаційну скаргу прокурора, залишив вирок Апеляційного суду Донецької області від 21 березня 2016 р. щодо В. без зміни, а касаційну скаргу — без задоволення.

Зазначеним вироком апеляційний суд скасував вирок Приморського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 19 червня 2015 р. та постановив новий, яким визнав В. винуватим у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 157, ч. 1 ст. 256 КК, і призначив покарання із застосуванням статей 75 і 76 КК.

Ухвалюючи новий вирок, апеляційний суд дії В. обґрунтовано кваліфікував як перешкоджання роботі виборчих комісій, поєднане з примушуванням, вчинене за попередньою змовою групою осіб, а також заздалегідь необіцяне здійснення дій зі створення умов, що сприяють злочинній діяльності учасників злочинної організації, та зазначив, що суд першої інстанції погіршив становище обвинуваченого В., вийшовши за межі обвинувачення.

Судами встановлено, що метою цих злочинних дій було зупинити роботу виборчих комісій (шляхом примушування та погроз покинути приміщення) та перешкодити вільному здійсненню громадянами свого виборчого права.

Вироком Оріхівського районного суду Запорізької області від 18 квітня 2011 р. Ф. та К. визнані винними у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 157 КК, обом призначено покарання із застосуванням ст. 69 КК у виді штрафу з позбавленням права обіймати посади у виборчих комісіях на строк два роки.

Ф. і К. обвинувачувались у тому, що Ф. як голова дільничної виборчої комісії з виборів Президента України 17 січня 2010 р. за попередньою змовою з заступником голови цієї комісії К., порушуючи п. 3 ч. 1, ч. 6 ст. 64 Закону України «Про вибори Президента України», здійснили підкуп виборців на виборчій дільниці шляхом безоплатної передачі від імені одного з кандидатів на пост Президента України продуктів харчування та друкованих агітаційних матеріалів із зображенням цього кандидата деяким мешканцям с. Новоандріївки Оріхівського району, перешкодивши вільному здійсненню громадянами свого виборчого права.

Оскільки ст. 157 КК — бланкетна, суд правильно вказав на порушення п. 3 ч. 1, ч. 6 ст. 64 Закону України «Про вибори Президента України», що є ознакою порушення ч. 3 ст. 157 КК.

Вироком від 2 березня 2016 р. Краматорський міський суд Донецької області визнав заступника голови Біленківської селищної територіальної виборчої комісії м. Краматорська А. винуватою у скоєнні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 157, ч. 1 ст. 366 КК, та призначив покарання із застосуванням ст. 75 КК.

Суд встановив, що А. самовільно протиправно виправила номер виборчого округу з «5» на «6», маючи умисел перешкодити Б. на вільне здійснення виборчого права бути зареєстрованим кандидатом у депутати по одномандатному виборчому округу № 5 із подальшим обранням у депутати на виборах 25 жовтня 2015 р.

Однак, оскільки А. обіймала посаду заступника голови територіальної виборчої комісії і підробила виборчі документи, органи досудового слідства повинні були перевірити наявність складу злочину за ч. 4 ст. 158 КК, яка передбачає відповідальність за підробку виборчих документів.

Судам необхідно звертати увагу на те, що **злочин цієї категорії вважається закінченим з моменту перешкоджання**, тобто здійснення протиправного впливу на свідомість потерпілої особи, незалежно від того, чи досяг винний бажаного результату під час виборів, чи ні.

Під час розгляду справ за ст. 157 КК проблемним питанням виявилося доказування факту перешкоджання. Неправильне встановлення предмета доказування призводить до відсутності доказів на підтвердження складу злочину.

Наприклад, вироком Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 7 травня 2012 р. Л. та Я. були виправдані за ч. 3 ст. 157 КК.

Ухвалюючи виправдувальний вирок, суд першої інстанції мотивував рішення тим, що на досудовому слідстві та під час судового розгляду не були виявлені жодні докази вчинення Л. та Я. дій, передбачених ст. 157 КК, і така можливість втрачена через сплив часу.

XII. Судова практика застосування законодавства про відповідальність за надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікацію виборчих документів, документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців (ст. 158 КК)

За ст. 158 КК було засуджено у 2010 р. 7 осіб, у 2011 р. — 2 особи, у 2012 р. — 3 особи, у 2015 р. — 7 осіб, у 2016 р. — 5 осіб[2].

Особливість даної категорії злочинів полягає в тому, що **протиправні дії охоплюють кілька складів злочинів із кваліфікуючими ознаками включно.**

Так, вироком від 22 липня 2016 р. Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області затверджено угоду про визнання винуватості С., укладену 22 липня 2016 р. між прокурором та обвинуваченою, яка 25 жовтня 2015 р. близько 16 год. як член дільничної виборчої комісії особисто проголосувала за свого чоловіка Ф., використавши підроблені виборчі документи.

Дії С. правильно кваліфіковано за ч. 4 ст. 158 КК як підробка та використання підроблених виборчих документів (виборчих бюлетенів та інших документів, які відповідно до законодавства віднесено до виборчих документів), вчинене членом виборчої комісії; за ч. 2 ст. 158[1] КК за ознаками: отримання виборчих бюлетенів особою, яка не має права їх отримувати, вчинене членом виборчої комісії.

Незважаючи на те, що виборчі бюлетені є документами суворої звітності, а і їх виготовлення здійснюється виключно у порядку, визначеному постановою Центральної виборчої комісії із дотриманням відповідних ступенів захисту, встановленої Центральною виборчою комісією форми, та змісту, затвердженого відповідною територіальною виборчою комісією, трапляються випадки незаконного виготовлення виборчих бюлетенів.

Так, вироком від 14 серпня 2012 р. Бережанський районний суд Тернопільської області визнав Т. винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 158 КК, і призначив покарання із застосуванням ст. 75 КК з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з проведенням виборчого процесу на строк один рік.

Із вироку суду вбачається, що Т. як член Котівської сільської виборчої комісії незаконно виготовила та використала завідомо незаконно виготовлені виборчі бюлетені. Під час підготовки до виборів депутатів сільської ради Т. умисно, з порушенням вимог статей 66, 67 Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», самовільно виготовила на персональному комп'ютері виборчі бюлетені та розмножила їх за допомогою принтера в кількості 105 примірників. Після чого Т. внесла до них відомості про найменування виборів і виборчого округу та анкетні дані кандидата у депутати.

Із метою надання надрукованому тексту форми і статусу виборчого бюлетеня Т. роздрукувала їх на принтері та проставила на кожному примірнику відтиск печатки виборчої комісії з метою подальшого їх використання на проміжних виборах депутатів сільської ради, передала їх голові комісії.

11 грудня 2011 р. незаконно виготовлені виборчі бюлетені були використані під час голосування.

Дії Т. правильно кваліфіковано за ч. 1 ст. 158 КК (в редакції Закону від 23 лютого 2006 р. № 3504-IV із змінами) як незаконне виготовлення та використання завідомо незаконно виготовлених виборчих бюлетенів.

[2] За вироками, що набрали законної сили, згідно з даними Державної судової адміністрації України.

XIII. Судова практика застосування законодавства про відповідальність за незаконне використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше ніж один раз (ст. 158[1] КК)

За ст. 158[1] КК було засуджено у 2010 р. 5 осіб, у 2015 р. — 10 осіб, у 2016 р. — 38 осіб[3].

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про вибори Президента України» вибори Президента України є рівними: громадяни України беруть участь у виборах на рівних засадах. Кожний громадянин України на виборах Президента України має один голос. Виборець може використати право голосу тільки на одній виборчій дільниці, де він включений до списку виборців.

[3] За вироками, що набрали законної сили, згідно з даними Державної судової адміністрації України.

Однак, як встановлено узагальненням судової практики, вимоги зазначеного Закону порушуються.

Наприклад, вироком від 15 липня 2016 р. Якимівський районний суд Запорізької області визнав винним А. у вчиненні злочину за ч. 1 ст. 158[1] КК та призначив покарання у виді штрафу.

Судом встановлено, що 25 травня 2014 р. близько 8 год. А., перебуваючи на території дільничної виборчої комісії, поставив підпис у списках виборців навпроти прізвища своєї дружини та на відкріпному контрольному талоні від виборчого бюлетеня, отримав бюлетень та проголосував за дружину.

Цього ж дня о 12 год. А. проголосував і за себе, тобто взяв участь у виборах двічі.

Протиправні дії правильно кваліфіковані як голосування виборцем більше ніж один раз.

Згідно зі ст. 28 Закону України «Про місцеві вибори» та положеннями Закону України «Про Центральну виборчу комісію» член виборчої комісії починає роботу після складання присяги, відповідно до якої бере на себе обов'язок додержуватися Конституції та законів України, чесно і сумлінно виконувати свої обов'язки, виходячи з принципів верховенства права, законності, об'єктивності та неупередженості, забезпечувати реалізацію і захист виборчих прав громадян України.

Однак не всі члени виборчих комісій дотримуються присяги.

Так, вироком від 7 червня 2017 р. Ратнівський районний суд Волинської області затвердив укладену 16 травня 2017 р. угоду про визнання винуватості між прокурором та обвинуваченою К.

Із вироку суду вбачається, що К. 18 грудня 2016 р., перебуваючи на посаді члена дільничної виборчої комісії з виборів депутатів ради та голови Заболотівської об'єднаної територіальної громади с. Тур Ратнівського району Волинської області, порушуючи статті 5, 8 Закону України «Про місцеві вибори», в період з 8 год. до 20 год. незаконно видала невстановленим слідством особам виборчі бюлетені, які не мали права їх отримувати і були призначені іншим особам, які на час виборів перебували за межами Волинської області.

Суд кваліфікував протиправні дії за ч. 2 ст. 158[1] КК як незаконне надання виборчих бюлетенів особі, яка не має права їх отримувати, вчинені членом виборчої комісії.

Однак представники досудового слідства і суд залишили поза увагою ще одну кваліфікуючу ознаку злочину за ч. 2 ст. 158[1] КК, а саме надання членом виборчої комісії повторно виборчого бюлетеня особам, які не мали права його отримувати.

У такій справі обидві кваліфікуючі ознаки злочину зазначено правильно.

Камінь-Каширський районний суд Волинської області вироком від 8 липня 2016 р. затвердив угоду про визнання винуватості Д., яку цим вироком визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 158[1] КК, та призначено відповідне покарання.

Із вироку суду вбачається, що 25 жовтня 2015 р. близько 13 год. Д., перебуваючи на посаді члена дільничної виборчої комісії с. Малі Голоби Камінь-Каширського району Волинської області, у приміщенні цієї дільниці, порушуючи статті 5, 8 Закону України «Про місцеві вибори» (в редакції Закону від 4 вересня 2015 р.), надала А. замість її повнолітнього сина В. виборчі бюлетені з виборів депутатів Волинської обласної ради для голосування у багатомандатному виборчому окрузі, з виборів депутатів Гуто-Боровенської сільської ради, з виборів Гуто-Боровенського сільського голови для голосування в єдиному одномандатному виборчому окрузі.

Крім того, Д. цього ж дня повторно надала відповідно Г. замість Н. та М. замість Ж. виборчі бюлетені з виборів депутатів обласної, сільської рад, сільського голови.

Такі дії представники досудового розслідування та суд правильно кваліфікували за ч. 2 ст. 158[1] КК як надання членом дільничної виборчої комісії повторно виборчих бюлетенів особам, які не мали права їх отримувати.

XIV. Судова практика застосування законодавства про відповідальність за незаконне знищення виборчої документації або документації з референдуму (ст. 158[2] КК)

Об'єкт цього злочину — порядок зберігання виборчої документації або документів референдуму у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії після проведення виборів або референдуму.

Предметом злочину є виборчі документи та документи референдуму, які після проведення виборів або референдуму підлягають

зберіганню у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 88 Закону України «Про вибори Президента України» Центральна виборча комісія після офіційного оголошення результатів виборів Президента України передає виборчу та іншу документацію до відповідної центральної державної архівної установи, а окружні виборчі комісії — до відповідних місцевих державних архівних установ.

Перелік виборчої та іншої документації, що підлягає зберіганню в державних архівних установах, і порядок її передачі до цих установ визначаються Центральною виборчою комісією за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері архівної справи (ч. 2 ст. 88 зазначеного Закону).

Місцеві органи виконавчої влади, органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування після припинення повноважень дільничних і окружних виборчих комісій зобов'язані забезпечити збереження виборчих скриньок, кабін для голосування, печаток, штампів цих комісій, методичної літератури, що їм надавались на період виборчого процесу (ч. 3 ст. 88 цього Закону).

Згідно з ч. 4 ст. 88 згаданого Закону протоколи виборчих комісій про підрахунок голосів виборців на виборчих дільницях, про підсумки голосування в територіальних виборчих округах, виборчі бюлетені, контрольні талони виборчих бюлетенів, списки виборців, акти, заяви, скарги про порушення вимог цього Закону при проведенні голосування і підрахунку голосів виборців, інші протоколи та рішення виборчих комісій зберігаються у місцевих державних архівних установах протягом п'яти років з дня офіційного оголошення результатів виборів Президента України, після чого знищуються в установленому порядку.

Державні архівні установи забезпечують доступ до виборчої документації виборів Президента України у порядку, встановленому законодавством України (ч. 5 ст. 88 Закону України «Про вибори Президента України»).

За ст. 158^2 КК було засуджено 2 особи у 2016 р.[4].

Об'єктивну сторону злочину складають такі альтернативні дії, як незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму поза встановленим законом строком зберігання у державних архівних установах і в Центральній виборчій комісії після проведення виборів або референдуму, а так само пошкодження виборчої документації або документів референдуму.

Тобто об'єктивна сторона злочину — це сукупність обов'язкових ознак, передбачених ч. 1 ст. 158^2 КК.

Під знищенням документації слід розуміти активні дії, що передбачають повну ліквідацію виборчих документів будь-якими способами, приведення документів у непридатний стан, коли вони втрачають свої властивості і не можуть бути носіями зафіксованої у них інформації.

Під пошкодженням виборчої документації слід розуміти приведення документів у частково непридатний стан, коли можливість їх використання за цільовим призначенням суттєво обмежується або унеможливлюється.

Однак, трапляються випадки, коли об'єктивну сторону злочину встановлено неправильно.

Так, вироком Бучацького районного суду Тернопільської області від 30 грудня 2015 р. затверджено угоду про визнання винуватості А. та визнано останнього винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 158^2 КК, за те, що 25 жовтня 2015 р. близько 13 год. 10 хв. А., перебуваючи на дільниці виборчої комісії одномандатного виборчого округу чергових виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, реалізовуючи своє право на участь у виборах, отримав під підпис у членів виборчої дільниці чотири виборчі бюлетені, а саме: з виборів сільського голови, сільської, районної та обласної рад.

Перебуваючи у кабінці для голосування А. не реалізував своє право вибору, натомість розірвав виборчі бюлетені, після чого виніс їх з кабінки та кинув у скриньку для голосування.

Такі умисні дії А. суд помилково кваліфікував за ч. 1 ст. 158^2 КК як незаконне знищення виборчої документації (без зазначення норм відповідного виборчого закону, порушених протиправними діями).

Однак об'єктивна сторона злочину у формі знищення характеризується такими ознаками, як **знищення виборчої документації поза встановленими строками зберігання** у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії після проведення виборів, що не відповідає матеріалам справи.

[4] За вироками, що набрали законної сили, згідно з даними Державної судової адміністрації України.

Аналогічної помилки припустився суд у такій справі.

Бучацький районний суд Тернопільської області вироком від 29 грудня 2015 р. затвердив угоду про визнання винуватості від 10 грудня 2015 р. між прокурором та обвинуваченим П. та визнав останнього винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 158[2] КК, призначивши узгоджене сторонами покарання із застосуванням статей 75, 76 КК.

П. засуджено за те, що 25 жовтня 2015 р. близько 13 год 20 хв., перебуваючи на дільниці виборчої комісії одномандатного виборчого округу чергових виборів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, що розташовувалась у приміщенні школи в с. Новосілки Бучацького району Тернопільської області, реалізовуючи своє право на участь у виборах, отримав під підпис один виборчий бюлетень, після чого розірвав його та кинув на підлогу, і вийшов з приміщення виборчої дільниці.

Дії П. орган досудового розслідування та суд також помилково кваліфікували за ч. 1 ст. 158[2] КК як незаконне знищення виборчої документації.

Як і в попередньому прикладі, не перевірено такі обов'язкові ознаки цього злочину, як час та місце його вчинення.

XV. Судова практика застосування законодавства про відповідальність за підкуп виборця, учасника референдуму (ст. 160 КК)

Згідно з Приміткою до ст. 160 КК під неправомірною вигодою слід розуміти кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи, вартість яких перевищує три відсотки розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав.

За ст. 160 КК було засуджено у 2015 р. 7 осіб, у 2016 р. — 14 осіб[5].

Узагальненням судової практики встановлено, що у суддів не виникає проблем із кваліфікацією протиправних дій. Однак виникають помилки при перевірці розміру коштів чи вартості майна, переваг, пільг, послуг або нематеріальних активів, зокрема, судді не завжди перевіряють, чи цей розмір перевищує три відсотки розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Так, Острозький районний суд Рівненської області вироком від 3 березня 2016 р. визнав винним А. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 4 ст. 160 КК, та призначив покарання із застосуванням ст. 75 КК за те, що А. 20 жовтня 2015 р. як кандидат в депутати на чергових місцевих виборах до Острозької міської ради 25 жовтня 2015 р. звернувся до студента В. — виборця зазначеного виборчого округу — з пропозицією надати йому та іншим особам у кількості 25—30 осіб з числа студентів, які є виборцями, неправомірну вигоду у розмірі 50 грн кожному, хто на чергових місцевих виборах проголосує за А. — кандидата від однієї з політичних партій.

Додатково А. 22 та 23 жовтня 2015 р. зустрівся з В. для обговорення подробиць голосування, надав обіцяні гроші в сумі 500 грн та надав вказівку проголосувати також за кандидата в мери м. Острога С.

Суд кваліфікував дії А за ч. 4 ст. 160 КК (підкуп виборця, тобто пропозиція, обіцянка надання та надання виборцям неправомірної вигоди за вчинення дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ними свого виборчого права, а саме голосування за окремого кандидата, вчинені кандидатом на виборах).

Однак необхідно було перевірити, чи розмір вигоди перевищує три відсотки прожиткового мінімуму та зазначити норми виборчого законодавства, порушені протиправними діями.

Які норми виборчого законодавства порушені протиправними діями, не зазначено також і в такій справі.

Вироком від 30 червня 2016 р. Києво-Святошинський районний суд Київської області затвердив укладену 21 червня 2016 р. угоду про визнання винуватості П., визнав його винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 160 КК, за те, що 23 жовтня 2015 р. П. зустрівся біля будівлі метрополітену з Р., який запропонував заробити гроші шляхом підкупу голосів виборців 25 жовтня 2015 р. (день виборів) у м. Вишневому Києво-Святошинського району Київської області, надавши 9 тис. 500 грн. У день виборів П. приїхав до м. Вишневого і біля церкви пропонував громадянам гроші в розмірі 200 грн за голосування за окремого кандидата.

Суд кваліфікував протиправні дії як вчинення пропозиції, обіцянки та надання ви-

[5] За вироками, що набрали законної сили, згідно з даними Державної судової адміністрації України.

борцю неправомірної вигоди за вчинення дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права голосування на виборчій дільниці за окремого кандидата на виборах, тобто перерахував усі склади злочину, передбачені ч. 1 ст. 160 КК (в редакції Закону від 14 жовтня 2014 р. № 1703-VII), правильно зазначивши, що кошти у розмірі 200 грн перевищують три відсотки розміру мінімальної заробітної плати.

Висновки до розд. XI—XV

1. Суддям слід звертати увагу, що для доведення складу злочину у виді перешкоджання вільному здійсненню громадянами свого виборчого права, перешкоджання діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу необхідно встановлювати, які (яким чином) створені (створювалися) громадянам-виборцям перепони, що заважали їм здійснювати чи унеможливлювали здійснення їхнього права обирати, у тому числі вчинені шляхом підкупу за попередньою змовою групою осіб (ст. 157 КК).

2. Для формування однакової судової практики судам слід повністю наводити не тільки редакцію статті (її частину, яка може містити кілька складів злочину), але й зазначати склад (склади) злочину (злочинів).

3. Статті 157—160 КК мають бланкетний характер, однак судді не завжди зазначають норми відповідного закону про вибори, які було порушено, а також нормативно-правові акти, якими регулюються ці правовідносини.

4. Судам слід звертати увагу, що за ст. 160 КК дії кваліфікуються тільки за наявності доказів на підтвердження того, що розмір коштів чи вартість іншого майна, пільг, послуг або нематеріальних активів перевищує три відсотки розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав.

5. Суди, призначаючи покарання, повинні враховувати суспільну небезпечність вчинених діянь у справах цієї категорії, зазначати наслідки протиправних дій, встановлювати потерпілих осіб (чиї виборчі права і свободи було порушено).

6. Відповідно до абз. 5 п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» (із змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 18, від 12 червня 2009 р. № 8 та від 6 листопада 2009 р. № 11) при звільненні з випробуванням від відбування основного покарання суд відповідно до ст. 77 КК може призначити додаткові покарання: штраф (за умови, що він передбачений санкцією закону, за яким засуджується особа); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Додаткові покарання підлягають реальному виконанню, про що суд зазначає в резолютивній частині вироку.

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей. За точність наведених у статтях даних, посилань на нормативні акти й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється за письмовим дозволом голови редакційної колегії з обов'язковим посиланням на джерело

З попередніми номерами журналу (у форматі PDF) можна ознайомитися на офіційному web-сайті Верховного Суду України

http://www.scourt.gov.ua
editor@scourt.gov.ua

Адреса редакції:
вул. П. Орлика, 4а, кімн. 109
м. Київ
01043

Телефони:
відповідальний секретар
(44) 253–1683
група технічного забезпечення
(44) 253–0687

Редактори:
А.В. Гончарук
К.С. Мусієнко
П.О. Мусієнко
О.І. Пархоменко (в.о. відповідального секретаря)

Верстка:
В.М. Горобченко

Переклад англійською:
О.В. Гунько

Видавець:
ТОВ «Видавництво «Істина»
вул. Сирецька, 38, кв. 1
м. Київ
04073
Телефон: **(44) 468–3131**
E-mail: ***istina_knigi@ukr.net***

Віддруковано:
ТОВ «Наш формат»
просп. Миру, 7, кв. 45
м. Київ
02105
Телефон: (44) 353–8558

Підписано до друку 25.09.2017
Формат 60×84 ⅛. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.
Зам. 90.
Наклад 950 пр. Ціна договірна

Вітаємо колег!

12 вересня виповнилося 70 років
судді Верховного Суду України у відставці,
заслуженому юристу України

Харченку Олександру Миколайовичу.

Стаж його роботи на посаді судді становить 29 років,
останні дев'ять із них він працював
суддею Верховного Суду України.

25 вересня вітання з 80-річчям
приймав суддя Верховного Суду України у відставці,
заслужений юрист України

Рудяк Анатолій Савелійович.

17 років із 29-ти його загального суддівського стажу
припадають на роботу суддею Верховного Суду України.

30 вересня 80-літній ювілей
і в Голови Верховного Суду України (1994 —2002),
заслуженого юриста України

Бойка Віталія Федоровича.

Загалом суддівській справі він присвятив три десятки літ.

Фото з архіву

Індекс 40358

Видавництво «Істина» пропонує:

Судові рішення Верховного Суду України у цивільних справах. 2016 / За заг. ред. А.Г. Яреми. — К., 2017. — 800 с.

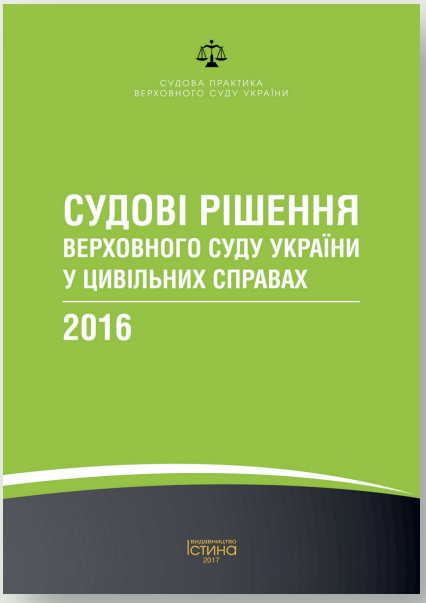

У збірнику вміщено систематизований за категоріями справ матеріал за наслідками упорядкування постанов Верховного Суду України, прийнятих протягом 2016 р. з приводу розгляду заяв про перегляд судових рішень у цивільних справах з підстав: неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах; неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права — при оскарженні судового рішення, яке перешкоджає подальшому провадженню у справі або яке прийнято з порушенням правил підсудності або встановленої законом компетенції судів щодо розгляду цивільних справ; встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом; невідповідності судового рішення суду касаційної інстанції викладеному в постанові Верховного Суду України висновку щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права.

Ці постанови супроводжуються правовими висновками Верховного Суду України про правильне застосування норм матеріального та процесуального права.

Судові рішення з номерами справ викладено у хронологічному порядку за датою їх ухвалення.

Видання розраховане на професійних суддів, адвокатів, прокурорів, нотаріусів, науковців, викладачів і студентів юридичних навчальних закладів, а також на всіх, хто цікавиться судовою практикою.

З приводу придбання книг
звертайтеся до видавництва «Істина»:
вул. Сирецька, 38, кв.1, м. Київ, 04073
Телефон: +380 (44) 468–3131;
http://www.istina-books.com.ua;
e-mail: istina_knigi@ukr.net